

Rigó Róbert

A zsidó vagyon sorsa Kecskeméten (1944–1949)

Bevezetés

A hazai zsidóság történetével igen sok tanulmány, könyv foglalkozott az utóbbi évtizedekben. Viszonylag alaposan feltárták a holokauszthoz vezető utat és a deportálások történetét is. Ezzel szemben jóval kevesebb információval rendelkezünk a hazai zsidóság második világháború utáni helyzetéről, bár néhány fontos alapmű, tanulmány erről az időszakról is olvasható.¹ Dolgozatunkban a kecskeméti zsidóság vagyonának sorsával foglalkozunk 1944 és 1949 között. Ebben az időszakban Magyarországon egy korábban soha nem tapasztalt radikális társadalomátalakítás történt. A korábban elit pozícióban lévő családok helyzete különféle okok miatt ellehetetlenült, míg azok, akik alacsonyabb pozícióban voltak, magasra emelkedtek a társadalmi hierarchiában. Tehát az ekkor végrehajtott rendszerváltással párhuzamosan egy radikális elitváltás is lezajlott. Ez lényegesen szélesebb körű változásokkal járt, mint az 1989–90-es rendszerváltás, amely csak jóval kisebb mértékű elitváltással járt együtt. A sokat vitatott, két világháború közötti társadalomra vonatkozó Erdei Ferenc által leírt kettős társadalom modelljének felső csoportjai 1950-re szinte teljesen eltűntek. Dolgozatunkban a polgári társadalom zsidó családjainak vagyonvesztését kísérjük végig, valamint azt, hogy javaikat hogyan próbálták megszerezni az akkori elit csoportok, és hogy ennek kevésbé értékes részét miként osztották szét a fokozódó szociális problémákkal küzdő szegények között.²

A hazai zsidóság vagyonától való megfosztása korábban kezdődött, mint az általunk meghatározott időkeret, de egyrészt ez a terület viszonylag jól feldolgozottnak tekinthető, másrészt a zsidótörvények következtében bekövetkező vagyonvesztés jóval kisebb mértékű volt, mint ami a német megszállás után következett. A zsidótörvények zsidókra gyakorolt gazdasági hatásaival és az annak következtében kialakult egzisztenciális és vagyoni

¹ Kiemelhetjük Bibó István: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című tanulmányát, Kende Péter: *Röpirat a zsidókérdésről* című munkáját, a *Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon* című tanulmánykötetet Karády Viktor, Kovács András, Várdy Péter tanulmányaival és Kende Péter bevezetésével, valamint Lévai Jenő munkáit.

² Matolcsy Mátyás 12 milliárd pengőre, Kovács Alajos statisztikus 7–9 milliárd pengőre becsülte a megnagyobbodott ország területén élő zsidók vagyonát. Kovács szerint 1938-ban a nemzeti összvagyon 20–25%-át birtokolták zsidók Magyarországon. Kádár Gábor–Vági Zoltán: 25. o.

veszteségekkel³ több tanulmány, könyvrészlet is foglalkozik.⁴ Az utóbbi években Ungváry Krisztián, Kádár Gábor és Vági Zoltán foglalkozott a zsidók vagyronvesztésével a második világháború utolsó időszakára vonatkozóan, a német megszállást követően.⁵ Ugyanakkor egyet kell értenünk Kádár Gábor és Vági Zoltán azon megállapításával, hogy: „a kifosztás folyamata az elmúlt évtizedekben érdemtelenuül kevés figyelmet kapott a magyar és a nemzetközi szakirodalomban. A gazdasági megsemmisítés történetének rekonstrukciója, az összefüggések feltárása és az eredmények monografikus feldolgozása a mai napig várat magára.”⁶

Ungváry e témára vonatkozó írásai legfontosabb megállapításának azt tekinthetjük, hogy a „magyarországi deportálások cáfolják azt a nézetet, mely szerint a deportálásokra kizárólag az irracionális antiszemitizmus miatt került sor. Ellenkezőleg: a halálvonatok mögött minden esetben hideg és racionális gazdasági számítás állt”.⁷ Kutatásaink alapján ezt az állítást mi is alátámaszthatjuk.

A zsidók vagyronának második világháború utáni sorsáról még kevesebb ismerettel rendelkezünk. Tanulmányunkban Magyarország német megszállásától az 1949-ig terjedő időszakra vonatkozóan követjük nyomon a kecskeméti zsidók vagyona kalandos sorsának alakulását. Feltételezésünk szerint erre a korra is igaz, hogy a régi elit internálása, meghurcolása, megfélemlítése mögött az új nomenklatura pozíció- és vagyonszerzési törekvései is jelentős szerepet játszottak.⁸ Mindezeket a folyamatokat és a mögöttük meghúzódó törekvéseket dolgozatunkban Kecskemét város példáján követjük nyomon.

A kecskeméti zsidóság két világháború közötti történetére vonatkozóan két fontosabb tanulmány jelent meg az utóbbi években. Szilágyi Zsolt⁹ tanulmányában a Kecskeméten élő zsidó elittel foglalkozik a két világháború között, Nagy István¹⁰ szakdolgozatában a zsidótörvények hatását vizsgálta a kecskeméti zsidóságra vonatkozóan. Tanulmányunkban egyrészt Magyarország német megszállását követően tekintjük át a kecskeméti zsidóság vagyronvesztését, 1944. október 31-ig, a város szovjet megszállásáig, másrészt ezen idő-

³ A zsidótörvények jelentős veszteséget okoztak a zsidóságnak, országosan 90 000 fő vesztette el állását ezek miatt, ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a törvényeket nem hajtották végre következetesen, engedték a különféle kikapukat a törvények kijátszására, így sok zsidó a kisebb-nagyobb veszteségek ellenére is meg tudta őrizni egzisztenciáját. Kádár–Vági: 23. o.

⁴ Többek között: Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság*; Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*; Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*. A vidéki zsidóságra vonatkozóan: Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykovácsán*, Végső István–Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason* című munkája.

⁵ Ungváry Krisztián: *„Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció” – adalékok a zsidó vagyron begyűjtéséhez és elosztásához 1944-ben. Értelmiség és antiszemita közbeszéd* című tanulmányai és Kádár Gábor–Vági Zoltán: *Aranyvonal* című kötete.

⁶ Kádár–Vági: 15. o.

⁷ Ungváry Krisztián (2002/a): *„Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció” – adalékok a zsidó vagyron begyűjtéséhez és elosztásához 1944-ben*. <http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/evkonyv02/ungvary.html> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

⁸ Majtényi György a Beszélő 2007. szeptemberi és októberi számában foglalkozik a szocialista elit életmódjával és vagyoni helyzetével, ebben tesz fontos utalásokat arra, hogy a kialakuló új szocialista elit a zsidó vagyron megszerzésére jelentős erőfeszítéseket tett, és arra is, hogy az új elit sok mindenben másolta a régi elit életmódját, életvitelét. *Folt a kék diványon* I–II. rész: Beszélő 2007. szeptember, október. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon>, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon-0> (Utolsó letöltés: 2008. január 11.)

⁹ Szilágyi Zsolt: *Zsidó elit a Horthy-kori Kecskeméten* (kézirat, BKMÖL)

¹⁰ Nagy István: *A zsidókérdés Kecskeméten 1938–1943 között*. SZTE BTK, Szakdolgozat, 2005. (BKMÖL)

ponttól a zsidó vagyon sorsát követjük nyomon 1949-ig. A források esetlegessége miatt az egyedi esetek segítségével mutatjuk be a tipikus problémákat, történeteket.

Dolgozatunkban elsősorban a Bács-Kiskun Megyei Levéltár dokumentumaira támaszkodunk. A két világháború közötti időszak számunkra egyik legfontosabb dokumentuma a város viriliseinek listája, amelyet 1939-ben úgy készítettek el, hogy külön felsorolták a leggazdagabb 88 zsidó és a legtöbb adót fizető 400 nem zsidó személyt is. A helyi gazdasági elit tagjainak tekinthetjük az ezen listák első részében szereplő személyeket. A német megszállás időszakára vonatkozóan jórészt a Kecskemét felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok és Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai nyújtanak fontosabb támpontokat. A város kiürítésére és az azt követő nehézségekre Kecskemét város körzetvezetőinek iratai adnak legbiztosabb és legnagyobb mennyiségű információt. Ezeket 18 doboznyi anyag tartalmazza. A második világháborút követően az elhagyott javakat az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) kezelte, amelynek volt kecskeméti kirendeltsége is, sajnos e szervnek csak kevés irata maradt fenn, azok is főként 1947–48-ból. Az EJK-t 1948-ban felszámolták. Az elhagyott javakkal kapcsolatos ügyeket ezt követően a Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltsége kezelte, a korra vonatkozóan 20 doboznyi iratanyag maradt fenn. Emellett jól hasznosítható volt két olyan kötet, amelybe különféle levéltári dokumentumokat válogattak. Az egyik Bács-Kiskun megye 1945 utáni történetével foglalkozik,¹¹ a másik Kecskemét második világháború utáni eseményeire¹² vonatkozóan tartalmaz hasznos forrásanyagot.

A zsidó vagyon sorsa a mai napig is napirenden lévő kérdés. Ugyanis a háború után több olyan jogszabály, nemzetközi szerződés is született, amelyek értelmében a fellelhető zsidó javakat vissza kell juttatni az eredeti tulajdonosoknak, ha ez nem lehetséges, a különféle zsidó szervezeteknek, így az akkor létrehozott Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak (OZSHA). 2003 júniusában a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (MAZSÖK) vezetői levelet írtak a miniszterelnöknek, amelyben jelezték, hogy álláspontjuk szerint „*tisztázatlan az, mekkora az a vagyontömeg, amely az időközben megszűnt OZSHA nevében van, illetve amelynek a Pbv. ¹³ hatályba lépése előtti időszakban az OZSHA-ba kellett volna kerülni. Megítélésünk szerint jelentős ingatlanvagyonról van szó, amely a MAZSÖK-öt illeti meg.*”¹⁴ A MAZSÖK az OZSHA nevére bejegyzett ingatlanvagyon felkutatása céljából megkereste a megyei levéltárakat és földhivatalokat, hogy összegyűjtse azon ingatlanokat, amelyek tulajdonosa az OZSHA, feltételezve, hogy az ilyen ingatlanok száma jelentős lehet. A keresés eredményeképpen azonban csak néhány kisebb értékű ingatlanra leltek. Erre a problémára is igyekszünk magyarázatot találni dolgozatunkban.¹⁵

¹¹ Bálintné Mikes Katalin-Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből 1944–1945.*

¹² Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Dokumentumok Kecskemét történetéből I. 1944–1945.*

¹³ A Párizsi Békeszerződésről szóló 1947. évi XVIII. törvény (Pbv.).

¹⁴ Jelentés a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről, Állami Számvevőszék.

¹⁵ Az utóbbi időben gyakran foglalkozik a sajtó a második világháborút követő időszak vagyoni átrendezésével, mert több perben is megítélt a bíróság zsidó családoknak és volt arisztokrata családok leszármazottainak értékes ingóságokat, festményeket, műtárgyakat. Például 2007. november 16-án a Sigray-örökösök peréről tudósított az MTV Az Este című műsora, és ezen a napon az MR1 is foglalkozott e témával.

1. A kecskeméti zsidóság a két világháború között

1.1. A zsidó lakosság a statisztikai adatok tükrében

A kecskeméti zsidók számának alakulására a népszámlálási adatok nyújtanak fontos alapinformációkat. A népesség felekezetek közötti megoszlására 1949-et követően csak a 2001-es népszámlálás során kérdeztek rá. A városban a zsidók száma 1900-ban és 1910-ben volt a legmagasabb, 2000 fő körül, ekkor az arányuk (3,5%, 3%)¹⁶ lényegesen elmaradt az országotól (4,94%, 4,99%)¹⁷. 1930-ra a zsidók száma 1567 főre csökkent (2%), ami 1941-re még tovább csökkent 1346 főre (1,5%-ra). 1944-ben az 1610/1944. M. E. rendelet alapján összeírták a zsidókat, ekkor Kecskeméten 564 zsidó családban 1323 fő élt.¹⁸ Ebből 873 főt kényszerítettek a gettóba. A népszámlálási adatok szerint 269 fő, a kecskeméti zsidóság 20%-a élte túl a második világháború gyötrelmeit.¹⁹ Napjainkra számuk tovább csökkent. A 2001-es népszámláláson 57 fő vallotta magát zsidó vallásúnak.

Kecskemét a két világháború között az ország negyedik legnépesebb városa volt.²⁰ A város lakosainak száma 1941-ben 87 269 fő volt, melynek többsége, 59%-a külterületen, tanyákon élt. A város belterületén ekkor 35 740 fő élt.²¹ Ebben az időben Kecskemét az Alföld egyik tipikus mezővárosi hagyományokkal rendelkező nagyvárosa volt. 1930-ban a lakosság többsége őstermelő volt (58%), ugyanakkor a belterületen csak 22%, míg a külterületen 86% volt az őstermelők aránya. Iparral a belterületen élők közel harmada foglalkozott (29%), míg a külterületen csak 5%. Kereskedelemmel és hitelügyekkel foglalkozott a belterületen élők 10,8%-a és a külterületen élők 1,2%-a, közszolgálatban és szabadfoglalkozásúként dolgozott a belterületen élők 12,5%-a, a külterületen lakók 1,5%-a.²²

1. táblázat: A népesség felekezeti megoszlása Kecskeméten (1930–2001)

Felekezetek	1930	%	1941	%	1949	%	2001	%
Római katolikus	60258	75,8	67344	77,2	70252	79,5	63035	58,5
Görög katolikus	209	0,3	382	0,4	269	0,3	489	0,5
Református	16094	20,2	16774	19,2	16256	18,4	14976	13,9
Evangélikus	1173	1,5	1228	1,4	1123	1,3	1384	1,3
Izraelita	1567	2	1346	1,5	269	0,3	57	–
Egyéb	166	0,2	269	0,3	191	0,2	975	0,9
Egyházhoz, felekezethez nem tartozó	–	–	–	–	28	–	13159	12,2
Nem válaszolt	–	–	–	–	–	–	12500	11,6
Ismeretlen	–	–	–	–	–	–	1151	1,1
Összesen	79467	100	87269	100	88369	100	107749	100

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás 384. o. Kovács A.: 9. o., Kiss É.: 26. o.; Az 1941. évi népszámlálás 2., 322. o.; Népszámlálás 2001. 6.2, 18. o.

¹⁶ Kovács Alajos: *Kecskemét lakosságának összetétele*. In: *Kecskemét város statisztikai megvilágításban*, Magyar Statisztikai Szemle, 5. szám, 1935. 9. o.

¹⁷ Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 128. o.

¹⁸ BKMÖL IV. 1928/a 5. doboz Kecskemét V. felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok.

¹⁹ A kutatók általában 220 és 260 ezer főre becsülik a vészkorszak túlélőinek számát, arányait tekintve a fővárosi zsidó lakosság 40, míg a vidéki 75 százaléka esett áldozatul a háborús népirtásnak. Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 581. o.

Összességében azt mondhatjuk, hogy egy viszonylag modern foglalkozásszerkezettel rendelkező belterülethez egy nagy, tanyás és mezőgazdaságon alapuló, vidékies helyi társadalom társult. Kecskeméten 1930-ban a kereskedelem és hitel területén dolgozók 18,1%-a volt zsidó, a közszolgálatot végzők és a szabadfoglalkozásúak 4,2%-a, a nyugdíjasok és tőkepénzesek, illetve az iparban dolgozók 3%-a. Tehát ezeken a területeken a zsidók felülreprezentáltak voltak. Az őstermelők 0,1%-a és a házi cselédek 0,3%-a volt zsidó.²³ 1930-ban Kecskeméten az orvosok 32%-a, az ügyvédek 24%-a és a színészek 15,6%-a volt zsidó.²⁴ A zsidók szinte csak a belterületen éltek. 1930-ban az 1567 Kecskeméten élő zsidó közül mindössze 50 fő (0,1%) élt külterületen. A belterületen a zsidók aránya így 4,4% volt.²⁵ Kecskeméten is, mint az ország más területein, a magasabb jövedelemmel és társadalmi pozícióval rendelkező rétegek körében a zsidók aránya jóval magasabb volt, mint a más felekezethez tartozók esetében. Iskolai végzettségük is lényegesen magasabb volt Kecskeméten a nem zsidókéénál. A főiskolát végzettek 8,4%-a volt zsidó, a középiskola 8 osztályát végzettek 11,3%-a, a 6 osztályát végzettek 11,4%-a és a 4 osztályát végzettek 12,1%-a. Tehát a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők tekintetében a zsidók aránya a város népességén belüli 2%-os arányukhoz viszonyítva négyszeres-hatszoros volt.²⁶

1930-ban a Kecskeméten élő zsidók 48%-a (759 fő) kereskedelem és hitel foglalkozási ághoz tartozott, 24%-a (372 fő) az iparhoz, 13%-a (210 fő) a közszolgálat és szabadfoglalkozású kategóriába, 6%-a a nyugdíjasok és tőkepénzesek csoportjába, a többi területen kevesen dolgoztak, az őstermelő zsidók aránya mindössze 2,5% (40 fő) volt.²⁷ Szilágyi Zsolt kimutatta, hogy 1939-ben Kecskeméten a 100 legnagyobb adófizető között 44 fő volt zsidó, akik közül 23-an kereskedőként dolgoztak. A tíz legnagyobb adófizetőből nyolc fő volt zsidó.²⁸

1.2 A zsidó lakosság jelentősége a város gazdasági életében

Kecskemét gazdasági élete a századfordulón és a huszadik század első felében dinamikusan fejlődött. A filoxéravészt követően az Alföldön meginduló nagyarányú szőlőtermesztés és az azzal párhuzamosan fejlődő gyümölcs- és zöldségtermesztés jelentette a város gazdasági alapját. A két világháború között a szőlő- és gyümölcsstermesztés nagymértékben növekedett, az intenzív homoki gazdálkodás jelentős bevételhez juttatta még a kis területeken gazdálkodókat és a várost is.²⁹

²⁰ Rigó Róbert: *Társadalmi változások Kecskeméten a népszámlálási adatok alapján (1930–2001)*, Forrás, 12. szám, 77. o.

²¹ 1941. évi népszámlálás.

²² Kovács: 18. o.

²³ Uo. 23. o.

²⁴ Uo. 26. o.

²⁵ Uo. 11. o.

²⁶ Uo. 16. o.

²⁷ Uo. 23. o.

²⁸ Szilágyi: 11. o.

²⁹ 1934-ben Kecskemét város gyümölcsexportjának az értéke 2179 ezer pengő volt, ami az összes magyarországi gyümölcskivitel értékének közel felét, 46,2%-át tette ki. Konkoly-Thege Gyula: *Kecskemét gyümölcsstermesztésének jelentősége. Kecskemét város statisztikai megvilágításban*. Magyar Statisztikai Szemle 1935/5. szám, 106. o.

Ha a statisztikai adatok alapján megvizsgáljuk a kecskeméti gyümölcsstermesztés intenzitását, akkor érthetjük meg igazán ennek a súlyát, jelentőségét az itt élő emberek életében. Kecskemét az első világháború előtt is az ország legnagyobb gyümölcsstermesztő területe volt. Az itt megtermelt gyümölcs jó részét külföldön értékesítették. 1927 és 1934 között a legjelentősebb exportpiacot Ausztria, Németország, Csehszlovákia, Svájc, Lengyelország és Nagy-Britannia jelentette. 1927 és 1934 között a kecskeméti gyümölcsexport arányait tekintve nem csökkent, hanem növekedett, pedig erre az időszakra esett a nagy gazdasági válság. A gyümölcsexport mennyiségénél is jobban növekedett a gyümölcsexportból származó árbevétel. Az ország összes gyümölcsexportból származó bevételének egyre nagyobb része jutott Kecskemétre (1929-ben 25,8%-a, 1932-ben 37,3%-a és 1934-ben már 46,2%-a). Ekkor az összes hazai gyümölcskivitelből származó bevétel közel fele Kecskemétre érkezett.³⁰ 1932 és 34 között az összes hazai kajsziparackexport 63,6%-át, a meggy 37,9%-át, a szilvakivitel 37,9%-át adta Kecskemét.

A kecskeméti gyümölcsexportáló cégek nagy része a helyi zsidó kereskedők kezében volt. Az Alföld legjelentősebb gyümölcskereskedő cége a Benedek cég volt, ők voltak a legbefolyásosabbak Kecskeméten is és Nagykőrösön is. Ezenkívül a Feldmayer, a Grosshaus, a Löwy, a Rosenfeld és a Steinfeld családok voltak a jelentősebb gyümölcsfelvásárló és -kereskedő családok Kecskemét piacán.³¹ Erdei Ferenc felsorolása mellett meg kell említenünk még az 1939-es legnagyobb adót fizetők listájáról a Kertész családot, dr. Schönberger Dezsőt, Balázs Jenőt, Gratzter Ferencet, Fishpán Gézát, akik szintén gyümölcskereskedéssel foglalkoztak, és az első 20 legtöbb adót fizetők közt szerepeltek.³² Így jellemezte ezt az időszakot Erdei Ferenc: „Hűtőházak, modern csomagolóberendezések és óriási személyzet szolgálják a kivittelt a Benedek-zászló alatt [...] Nagy vevőkörrel rendelkeznek, újabb és újabb piacokat hódítanak.”³³ „A 19. században szemmel kísérhető egy új kisparaszti réteg kialakulása Kőrösön is, Kecskeméten is: fő megélhetési alapja és foglalatossága már a vegyes szőlőskert. Itt szokik hozzá sok nemzedék sok ezer családjához a gondos kapásmunkához, 10–15-féle kerti vetemény életfeltételeit figyelő kertészkedéshez, amiből századunkra a híres kecskeméti-kőrösi kertkultúra kinövekedett. Ehhez hosszú beidegződés, tradíció, olyanféle nevelődés kell, amit egy-két nemzedéknyi idő alatt egy széles társadalmi réteg nem sajátíthat el. A kertkultúra: lassan meggyökerező, fokozatosan növekvő fejlemény. Ebben a város körüli szőlős-gyümölcsös-kapás övezetben leljük meg a XX. század nagy felvirágzásának történelmi magyarázatát.”³⁴ Megállapíthatjuk, hogy a város dinamikus gazdasági fejlődésében meghatározó szerepet játszottak a zsidó gyümölcs- és zöldségkereskedők, akik az európai piacokra gyorsan és nagy mennyiségben tudták eljuttatni a kecskeméti termékeket. Természetesen ehhez a város jelentős támogatására és a helyi lakosság gazdasági kultúrájára is szükség volt.

A szőlő- és gyümölcsstermesztés alapuló gazdaság a második világháború utáni időszakra teljesen szétesett. A zsidó gyümölcs-nagykereskedőket elhurcolták a városból, és soha többé nem tértek vissza. A földreform nem hozott lényeges változást Kecskeméten a földtulajdon-viszonyokban, de így is szétzilálta a termelést.³⁵ A korábbi kertészeti minta-

³⁰ Uo. 106–107. o.

³¹ Erdei Ferenc: *Futóhomok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 130. o.

³² BKMÖL, IV. 1905 Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935–1944/45. II. kimutatás, zsidó legtöbb adót fizetők 1939. július 25.

³³ Erdei: 130–131. o.

³⁴ Márkus István: *Nagykőrös*, Magyarország felfedezése sorozat, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 70–71. o.

³⁵ A földreform a város megművelt földterületének csupán 27%-át érintette.

gazdaságokat, amelyek elől jártak az innovációban, felparcellázták. Az új, egy-két holdas gazdák nem gondozták szőlőjüket, gyümölcsösüket, így a kártevők a szomszédos területekre is átterjedtek. Egy év alatt 1900 hektár szőlő pusztult ki.³⁶ Az ekkor még világhírű kecskeméti kertgazdaság azóta sem tudott megújulni.

2. A német megszállást követő vagyonvesztés (1944. március 19. – 1944. október 31.)

1944. március 19-én a német csapatok fegyverdördülés nélkül megszállták Magyarországot, majd hamarosan hozzáláttak a „zsidókérdés végső megoldásához” a más országokban már kipróbált módszerek alapján. 1944. március 19. után a tömegesen megjelenő zsidóellenes intézkedések inkább stabilizálták a német megszállás elfogadottságát, a lakosság jelentős csoportjai támogatták a zsidó vagyon felosztására irányuló törekvéseket.³⁷ Ungváry szerint „százvezrek, sőt milliók húztak anyagi hasznot a deportálásból: kedvezményes áron vagy ingyen részesültek a Magyarországon maradt bútorokból, ruházatból, konyhai berendezésekből, megvásárolták vagy kibéreltek lakásokat és termőföldeket”.³⁸

Hamarosan megindult a városban is a zsidók összesítése. Eszerint összesen 1323 fő zsidó élt Kecskeméten, 564 családban. Közülük ismeretlen helyen távol volt 95 fő, munkaszolgálatra korábban bevonultak 83-an, mezőgazdasági munkára kivezényeltek 262 főt, elhalálozott 10 fő, így a gettóba 873 főt terveztek bekényszeríteni. A kimutatás azt is tartalmazza, hogy a zsidók használatában 1337 szoba volt, és egy főre 1,04 szoba esett. Ebből igénybe vehetőnek ítélték 288 lakást 643 szobával.³⁹ A zsidók kifosztására a legfontosabb jogszabály az 1944. április 14-én kelt 1600/1944. M. E. rendelet volt, „a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában”, amely előírta minden zsidó személy vagyonának bejelentési kötelezettségét. A rendelet a zsidó vagyon ügyét a Pénzügyi Központoz tartozó intézmények alá helyezte, ezzel az aktussal az állam a zsidók összes vagyonát zár alá vette. A zsidótörvények által évekkel korábban beindított folyamat, amely a német megszállásig csak lassan, akadozva haladt előre, 1944 tavaszán teljesedett ki. „Viharos gyorsasággal »árjásították« a zsidó vállalatokat, zárolták a zsidó boltokat, raktárakat, árukészleteket, fosztották meg iparengedélyüktől a zsidó kistulajdonosokat.”⁴⁰

A zsidók gettóba költöztetését az 1610/1944. M. E. rendelet szabályozta.⁴¹ Kecskeméten a gettóba költöztetés 1944. május 30-án kezdődött, de már korábban megindult a zsidó lakások önkényes kisajátítása. A kisajátítás jelentős méreteket ölthetett, mert a polgármester⁴² hirdetményt bocsátott ki május 11-én, amelyben felhívta „a zsidólakásokba

³⁶ Torkos Veronika: *Mezővárosi fejlődés, polgárosodás Kecskeméten*. In: Torkos Veronika–Kárpáti Zoltán–Vágvolgyi András: *Középvárosok a mérlegen*. Előadások a polgárosodásról. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992. 11. o.

³⁷ Ungváry (2002/a): <http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/evkonyv02/ungvary.html> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

³⁸ Ungváry (2002/a): <http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/evkonyv02/ungvary.html> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

³⁹ BKMÖL, IV. 1928/a, 5. doboz, Kecskemét város felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok 15 866/1944.

⁴⁰ Kádár-Vági: 30–31. o.

⁴¹ 1944 áprilisában további rendeletek jelentek meg a zsidók még meglévő vagyonának az elkobzására (6138/1944. VI. BM rendelet, 6163/1944. IV. utasítás).

önkéntesen beköltözőket, hogy a lakásfoglalásokat haladéktalanul szüntessék meg”.⁴³ A polgármester a hirdetményében azt is megjelölte, hogy a lefoglalt zsidó lakásokat elsősorban a német véderőnek és a magyar honvédségnek biztosítják a háborús viszonyok miatt, és csak a maradékot igényelheti a polgári lakosság.

A zsidók vagyonának kezelésével a területileg illetékes pénzügyigazgatóságokat bízták meg. A zsidók gettóba költöztetésükkor csak élelmiszert és ingóságokat vihettek magukkal. A lakásukban maradt ingóságokat az egyik helyiségben kellett összegyűjteni, amelyről letárt készítettek négy példányban, ebből egy a tulajdonosnál maradt. Később a lakásokban maradt ingóságokat közös raktárakba szállították, aminek költségét a zsidóknak kellett fizetniük, csakúgy, mint a gettóba költözés költségeit is. Ilyen közös raktárak voltak: dr. Schönberger Dezső⁴⁴ kereskedő háza a Fecske utca 8., Fleischmann Dezsóné háza a Nagykőrösi utca 10., Balázs Ignác ingatlana a Bocskai utca 12. és özv. Spitzer Sándorné háza a Horváth Döme utca 14. szám alatt.

A kecskeméti zsidókat 1944. június 16-án terelték a téglagyár területén lévő gyűjtőtáborba. A gyűjtőtáborba érkezés előtt elvették tőlük vagyontárgyaikat, nem vihettek magukkal többek között pénzt, nemesfémeket, ékszert, értékpapírt, még az arany karikagyűrűt sem. Ha mégis ilyen tárgyakat találtak náluk, ezeket lefoglalták, és a rendőrség a kijelölt raktárakba szállította. Annak érdekében, hogy a zsidók semmit ne vihessenek magukkal, testi motozást alkalmaztak. A Magyar Királyi Legfőbb Számvevőszék igyekezett felkutatni és összegyűjteni a zsidók tulajdonában lévő arany és ezüst ékszereket, illetve az egyéb vagyontárgyakat. Az elkobzott vagyon egy része a háború végén is az országban maradt, más részét külföldre szállították.

A kormány az elkobzott zsidó javak kezelésére és ellenőrzésére 1944. június elején állította fel a Zsidók Anyagi és Vagyonjogi Ügyeinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatalát, amelynek élére vitéz Túrvolgyi Albert pénzügyminisztériumi osztályfőnököt nevezték ki. Az 1944-ben felállított Kormánybiztosi Hivatal vizsgálta, hogy a zsidók eleget tettek-e vagyoni bejelentési kötelezettségüknek, és igyekezett felkutatni a be nem jelentett vagyontárgyakat. Emellett gondoskodott a volt zsidó vagyontárgyak őrzéséről, kezeléséről, hasznosításáról is. A vagyontárgyak értékesítéséből befolyt összeget a Pénzügyminisztérium e célra elkülönített számlájára kellett befizetni. A számlán több mint 200 millió pengő maradt a háború végén is.

Hasonló céllal állították fel a Zsidók Zár Alá Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére Kinevezett Kormánybiztos Hivatalát is, amely a volt zsidó műkincseket igyekezett összegyűjteni és kezelni. Ennek élére Csánky Dénes festőművészt, a Szépművészeti Múzeum főigazgatóját nevezték ki. 1944 tavaszától ez a két szerv igyekezett leltárba venni és kezelni a zsidóktól elvett vagyont. „Megkezdődött az értékek kiárusítása, kiosztása és árvverezése. Országszerte ezek és ezek igényeltek zsidó javakat. Megindult a roham a lakásokért, üzletekért, árukészletekért. Virágzott a korrupció, a lopások, az önkényes foglalások mindennaposá váltak.”⁴⁵

⁴² Liszka Béla volt ekkor Kecskemét polgármestere. 1895-ben született Kecskeméten, apja a főreáliskola tanára volt. Liszka Kecskeméten tanult, jogi végzettséget szerzett, majd részt vett az első világháborúban. 1919-ben Szegeden belépett a Nemzeti Hadseregbe. 1921-től Kecskemét város aljegyzője, majd tanácsnoka volt. 1938-ban lett a város polgármestere. 1944-ben együttműködött a Gestapóval, már október 20-án esküt tett a Szálasi-kormányra. A háborút követően Nyugatra távozott, Münchenben halt meg 1978-ban. Péterné: 168. o.

⁴³ BKMÖL, IV. 1928/a, 5. doboz, Kecskemét V. felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok 13 782/1944.

⁴⁴ Dr. Schönberger Dezső volt a Magyarországi Zsidók Központi Tanácsának helyi megbízottja. Megbízólevelét 1944. április 12-én kapta meg.

⁴⁵ Kádár-Vági: 33–35. o.

2.1. Üzemek, üzletek, műhelyek, rendelők elvétele

A zsidók gettósításával és deportálásával egy időben megindult a zsidók üzleteinek, műhelyeinek és árukészleteinek kiigénylése, megszerzése különféle technikákkal. A Kereskedelmi és Közlekedésügyi Miniszter 50 500/1944. rendelete értelmében a zsidó kereskedők árukészletét és üzleti berendezéseit zár alá kellett venni. A zsidók az 1600/1944. M. E. rendelet (*A zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről*) alapján kötelesek voltak az üzletüket, iroda- és raktárhelyiségeiket lezárni és ezt jelenteni a polgármesternek, a leltár másik példányát el kellett küldeni a Kereskedelmi és Iparkamara részére is. A rendelet értelmében a zsidók tulajdonában lévő értékpapírokat és nemesfém tárgyakat a Pénzügyi Központozóhoz tartozó valamely bankban kellett letétbe helyezni, a bankbetéteket zárolták. A rendelet azt is előírta, hogy az üzleteket és az árukészletet őrizni kell, hogy semmi el ne vesszen. A vállalatok élére a polgármester volt jogosult vállalatvezetőt kinevezni az illetékes Kereskedelmi és Iparkamara meghallgatását követően. A vezetőt elsősorban a vállalat keresztény alkalmazottai közül kellett kinevezni, akiknek a díjazását is megállapították. Ezt követően megkezdték a zsidók üzleteinek, műhelyeinek az igénylését a 2120/1944. M. E. rendeletnek megfelelően.

A város polgármestere 1944. május 9-én elküldte a Kereskedelmi és Iparkamara részére a lezárt zsidó üzletek jegyzékét. Az üzlethelyiség kiutalásánál előnyt élveztek azok, akiknek volt iparjogosultságuk, de nem volt műhelyük, akik harctéri szolgálton voltak és a nagycsaládosok. 1944. június 15-én egy tábori postai levelezőlapon Kecskés József honvéd írt a polgármesternek, melyben kéri, hogy ha Grünfeld Gyula házáat kisajátítják, azt kiigényli, mert ott bérl a műhelyét.⁴⁶ A Kecskemét és Vidéke Ipartestület kérésére a város „zavartalan működésének” érdekében több, zsidóktól lefoglalt műhelyt is tovább üzemeltetnek oly módon, hogy azokba a polgármester vállalatvezetőket rendelt ki havi fizetésért.

A Kéttemplom közben lévő műszerészüzem⁴⁷ élére, melynek tulajdonosa a zsidó Hajdú Imre volt, a korábbi műszerészegédat nevezték ki vállalatvezetőnek, havi 500 pengős fizetéssel, 1944. július 29-én. Az ipartestület a lakosság érdekében fontosnak tartotta a műhely további működtetését, mert egyedül itt javították az írógépeket és a töltőtollakat. Ezt a *Budapesti Közlöny* augusztus 27-i számában hirdették ki.⁴⁸ Az ipartestület azt is kérte a polgármestertől, hogy a Klein Miksa-féle villanyszerelő ipari üzembe is rendeljen ki vállalatvezetőt, mert ez a város egyetlen mágnesező- és tekercselőüzeme. Az üzemben öt segéd és egy tanonc dolgozott. A polgármester a segédek egyikét nevezte ki vállalatvezetőnek, 600 pengő havi fizetésért.

Szintén érdekes eset, ami már 1943. november 30-án elkezdődött. Ugyanis ekkor a közellátásügyi miniszter jelentést kért a kecskeméti polgármestertől arra vonatkozóan, hogy milyen intézkedések történtek Schillinger Dezső, özv. Kocsis (Kohn) Károlyné és Gichner Jenő textilkereskedők árukészleteinek igénybevételére. A polgármester december 3-i dátummal készítette el jelentését, amelyben kifejtette, hogy az említett üzletek a város főterén, a Református Egyház tulajdonában lévő Szabadság téri bérházban voltak. A bérleti idő lejártát követően a háztulajdonos nem hosszabbította meg a szerződéseket, így mindhárom kereskedőnek új üzlethelyiséget kellett keresni, de az üzlet áthelyezéséhez az illetékes hatóság előzetes hozzájárulására lett volna szükség. Mindhárom kereskedő

⁴⁶ BKMÖL, IV. 1928/a, 5. doboz, Kecskemét V. felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok 26. csomó, Egyedi ügyek.

⁴⁷ A műszerészüzemben főleg írógépeket és töltőtollakat javítottak.

⁴⁸ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 14 695/1944.

elkezdte a tevékenységet az új telephelyen, anélkül, hogy a hatóság engedélyét megszerzték volna, ezért eljárást indítottak ellenük. A három kereskedő árukészletét lefoglalta, majd igénybe vette a város, erről 1944. május 4-én küldték ki az értesítést. A polgármester augusztus 12-re ötfős bizottságot hívott össze ezen üzletek (László Divatház és a Gichner Áruház) árukészletének a felosztására. A Tanfelügyelő Hivatal egy tanítót, a pénzügyigazgatóság egy pénzügyi segéd tisztet, a járásbíróóság egy telegkönyvvezetőt, a polgármester egy tanácsnokot delegált⁴⁹ „az árukészleteknek az állami és városi tisztviselők, illetve beszerzési csoportok közötti felosztást intéző ötös bizottságba”. Ezt követően többször, augusztus 24-én és szeptember 22-én is sürgették dr. Prém István ügyvédet, aki a javakra felügyelt, hogy „szíveskedjék a raktárkészlet átadását minél előbb lehetővé tenni. Az elosztási terv már elkészült, a bizottság meg akarja kezdeni a munkáját.”⁵⁰ Tehát a város egyes hivatalai által delegált tisztviselők osztották szét a város legelőkelőbb ruházati áruházának árukészletét egymás között.

A Magyar Nemzetiszocialista Párt kecskeméti csoportjának szervezési osztályvezetője, Hencz János 1944. június 12-én felháborodott hangú levelében hívta fel a polgármester figyelmét a zsidókra vonatkozóan a „Kecskeméten uralkodó kivételes állapotokra”. Levelében kiemelten foglalkozott azzal, hogy a Schiffer cipőgyár csak 60%-os kapacitással dolgozik háborús időszakban, és a korábban foglalkoztatott 350 fő helyett csak 130-an dolgoznak benne. Nem érti, hogy a zsidó gyárvezető miért nem fokozza minden erejével a termelést, és azt sem, hogy miért nem nevez ki a polgármester a gyár élére megbízhatóbb vállalatvezetőt. Meg is nevezte Kőnig Ferencet, mert szerinte ő lenne a legalkalmasabb vállalatvezetőnek, ugyanis ő a lábbelikészítők szakosztályának a vezetője.⁵¹ Ez a személyi javaslat azért nagyon érdekes, mert hat hónappal később, 1944. december 18-án, a Magyar Kommunista Párt a megalakuló Nemzeti Bizottságba delegált két tagja közül az egyik Kőnig (Koltai) Ferenc volt.⁵² Tehát Kőnig Ferenc a nyilasok számára is, majd pár hónappal később a kommunisták számára is megbízható és magasabb pozíciók betöltésére is alkalmas személynek tűnt. Hencz János levelében kitért arra is, hogy a munkakönyvet kiváltó zsidók valójában ki akarják vonni magukat a munkavégzési kötelezettség alól. Szerinte az lenne a legjobb megoldás, ha kivinnék őket kapálni és betelepítenék őket a vasút mellé, mert majd ha bombáznak, akkor őket találják el.

A Kecskeméti Orvosi Kamara Választmánya is levélben kereste meg a polgármestert június 13-án, melyben megállapították, hogy a gettósítással 21 zsidó orvos lakása és rendelője maradt üresen. Azt írták, hogy a városban sok olyan orvos van, akiknek nincs lakása, rendelője, ezért azt javasolták, hogy a „Kecskeméten felszabadult zsidó orvosi lakásokat, rendelőket és felszereléseket elsősorban orvosok részére fenntartani és biztosítani méltóztassék, s csak ilyen irányú szükséglet teljes kielégítése után kerülhessenek e lakások vagy rendelők egyéb célból igénybevétele”.⁵³ Azt is javasolták, hogy a zsidó orvosok rendelőinek felszerelését ideiglenes használatra vagy térítés ellenében utalják ki az eszközhányal küzdő orvosoknak.

⁴⁹ Az ötödik személyre vonatkozóan nincsenek adatok.

⁵⁰ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 4808, 1035, 12 940, 17 034/1944.

⁵¹ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 18 346/1944.

⁵² Iványosi-Szabó: 58–59. o.

⁵³ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 18 716/1944.

2.2. Házak, lakások kisajátítása

A zsidók által lakott lakások 1944-es összeírása szerint Kecskeméten 335 lakást birtokoltak vagy béreltek zsidók, összesen 831 szobával.⁵⁴ Egy másik kimutatás szerint 1337 szoba volt a tulajdonukban, és ebből igénybe vehetőnek ítélték 288 lakást 643 szobával.⁵⁵ A lakásoknak pontosan a felében. 167 lakásban laktak tulajdonosként a zsidók, a lakások másik felét bérelték. Általában a nagyobb lakások voltak saját tulajdonban. Tehát a zsidó lakások pontos számát egyelőre nem tudjuk meghatározni, mindenesetre kijelenthetjük, hogy hozzávetőlegesen 300 lakásról lehetett szó. Kecskemét belterületén 1930-ban 4887 lakóház volt.⁵⁶ Összességében megállapíthatjuk, hogy míg a zsidók aránya a belterületen 4,4% volt, addig a belterületi lakásállomány valamivel nagyobb részét, 6,85%-át használták.

A zsidók házeit, lakásait a háborús viszonyoknak megfelelően elsősorban a német és a magyar katonák számára biztosították. A belügyminiszter 1944 májusában két levelet is küldött a polgármesternek, amelyekben jelezte, hogy a honvédtiszteknek, tiszthelyetteseknek és a csendőröknek, rendőröknek gyakran nincs megfelelő lakásuk, ezért kéri, hogy juttassanak ilyeneket a számukra. A levél hátoldalára a következőt írták fel: *„Miótán a zsidó lakások hasznosításával kapcsolatban a honvédség tisztjei és tiszthelyettesei részére a m. kir. honv. állomásparancsnokság által kívánt mértékben megfelelő lakások biztosítottak, külön intézkedésre szükség nincs.”*⁵⁷ Tehát sikerült kielégíteni a tisztek és tiszthelyettesek egy részének lakások iránti igényét. A polgármester a honvédség állomásparancsnokának írt levelében megjegyezte, hogy a honvédség tisztikarának 26, a tiszthelyetteseknek 113 lakást biztosítottak Kecskeméten.⁵⁸ A zsidó lakások jegyzékének megjegyzés rovata alapján a német katonaság is legalább hét zsidó házat vett igénybe, így együttesen a magyar és a német katonaság a rendelkezésre álló lakások felét kiigényelte és elfoglalta.⁵⁹

A zsidók ingatlanaiért a város civil lakói is versengtek. Így fordulhatott elő több esetben is, hogy ugyanazokat a lakásokat egyszerre több személynek is kiutalták. Ebben az ügyben írt levelet dr. Horváth Ödön, a város főispánja a polgármesteri hivatal zsidóügyeket intéző tisztviselőjének. Ebben kifejti: *„az nem állapot, hogy két személynek is kiutalják ugyanazt a lakást, a lakáshivatal felületessége és tologató magatartása miatt ilyen esetek álljanak elő. A jövőre nézve ennek gyökeresen elejét kívánom venni.”*⁶⁰ Több feljegyzés, dokumentum is található a levéltári anyagok között, amelyekben a helyi lakosok a lakások kiigénylését kérik, és panaszkodnak, hogy a kiutalt lakásokat már másoknak is kiutalták. A Kaszap utcában két lakást is duplán utaltak ki: a 4. és a 15. szám alattiakat. A levéltárban található olyan „fecnik” is, amelyekre feljegyzések vannak írva a lakásigényléssel kapcsolatosan. Például *„Diószeghy Jenő kéri a Klapka u. 31. sz. házban (Lebovits S.) lévő lakást.”*⁶¹ A ház zsidó tulajdonosa Lebovits Sándor, az Első Kecskeméti Konzervgyár igazgatója volt.⁶²

⁵⁴ BKMÖL, IV. 1928/a Kecskemét város felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok, 6. csomó, Jegyzék a zsidó lakásokról, 1944. május 3.

⁵⁵ Lásd 38. lábjegyzet.

⁵⁶ Thirring: 56. o.

⁵⁷ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 13 332/1944.

⁵⁸ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 16 640/1944.

⁵⁹ BKMÖL, IV. 1928/a Kecskemét V. felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok 6. csomó, Jegyzék a zsidó lakásokról.

⁶⁰ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 14 695/1944.

⁶¹ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 16 640/1944.

⁶² Lebovits az 1939-es legtöbbször adót fizető 88 zsidót tartalmazó listán a 22. helyet foglalta el.

2.3. A zsidó földbirtokok „árjásítása”

Mint országos viszonylatban, úgy Kecskeméten is igen alacsony volt a zsidó birtokosok száma. Az 1939-es legnagyobb zsidó adófizetők 88 fős listáján mindössze két földbirtokos szerepel, viszont ők igen jelentős birtokokkal rendelkeztek.⁶³ A zsidók birtokait több jogszabály alapján igyekeztek elvenni, de a folyamat elég lassan haladt. Az 1939. évi IV. törvény cikk (a második zsidótörvény) 16. §-a lehetővé tette a zsidók birtokainak kisajátítását. A polgármester 1939 szeptemberében elrendelte a zsidó birtokosok, illetve a mezőgazdasági földtulajdonnal rendelkező gazdasági társaságok földbirtokainak bejelentési kötelezettségét a városházán. Ekkor 89 zsidó birtokos tett eleget a bejelentési kötelezettségnek, akik összesen 1600 kat. h. földet birtokoltak.⁶⁴ A bejelentett birtokokra 1700 igénylő jelentkezett, tehát kevesebb mint egy kataszteri hold jutott volna átlagosan egy-egy igénylőnek. Az igénylések már 1939-ben elkezdődtek, de a földbirtokok kiosztása nagyon lassan haladt előre, az első igénylők csak 1943 őszén kapták meg a kért birtokokat.⁶⁵

A zsidók termőföldjeinek elvételére 1942-ben és 1943-ban is újabb és újabb jogszabályok jelentek meg.⁶⁶ Az 1942. évi XV. tc. alapján a zsidóknak kötelező volt átengedniük az összes mezőgazdasági ingatlanukat.⁶⁷ A Földművelésügyi Minisztérium miniszteri tanácsosa 1944. január 26-án kelt levélben sorolta fel azon nagyobb földterületeket (összesen 1067 kat. hold), amelyeket a 234 761/1943. számú véghatározattal birtokba vettek. A dokumentum azt is jelzi, hogy a korábbi három véghatározattal elvett földeket az Országos Vitézi Széknek adták át.⁶⁸ A megyei Vitézi Szék székkapitánya jelezte a polgármesternek május 30-án, hogy dr. Lengyel Bertalan Daróczi közön lévő 16 600 négyszögöles birtokát épületekkel együtt a Földművelésügyi Minisztérium 126 000/1944. rendelete alapján birtokba veszi és átadja a városi szegénygondozó hivatal igazgatójának, aki vitézi címmel rendelkezett.⁶⁹

1944 májusában az Országos Földhitelezési Bizottság kimutatást kért a polgármesteri hivattaltól a 20 kat. h. szőlő és 100 kat. h. szántónál nagyobb zsidó birtokokról. Az elküldött listán nyolc zsidó birtokost soroltak fel.⁷⁰ 1944 januárjában az államosított birtokok hasznosí-

⁶³ Az egyik Spitzer Bernát, aki 191 kat. h-on gazdálkodott és a földkataszteri tiszta jövedelme 1073 korona volt, a másik Fürst Jenő, aki 194 kat. h-at művelt, amelyből 34 kat. h. szőlő volt, így a földkataszteri jövedelme is magasabb volt, 1278 korona, de érdekes módon mégis kevesebb földadót fizetett. Ennek ellenére a 88 legtöbb adót fizetők listáján Fürst Jenő csak a 74. volt, míg Spitzer Bernát a 25., mert ő jóval több házadót fizetett. Emellett Spitzer Bernát a Kecskeméti Magyar Bank Rt. Igazgatóságának is tagja volt. BKMÖL, IV. 1905 Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935–1944/45. II. kimutatás, zsidó legtöbb adót fizetők 1939. július 25.

⁶⁴ Nagy: 52–53. o.

⁶⁵ Uo. 53. o., 56. o.

⁶⁶ Pl. 1942: XV. tc., 1750/1942 M. E. rendelet, 3600/1943. M. E. rendelet, 4250/1943. M. E. rendelet.

⁶⁷ Egy 1943. október 27-én készített lista alapján 35 zsidó birtok esett Kecskeméten a törvény hatálya alá, összesen 1387 kat. h. BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 954/1944.

⁶⁸ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 954/1944.

⁶⁹ A zsidóktól elvett földekből a kormány 20 ezer holdat adott az Országos Népi- és Családvédelmi Alapnak (ONCSA) és 130 ezer holdat a Vitézi Széknek. Tehát az elvett földek kisebb részét szociális célra, a nagyobbikat a politikai bázis megerősítésére fordították. Kádár-Vági: 24. o.

⁷⁰ A listán a következő személyek szerepeltek a földterület méretének a megjelölésével: Fleischmann Oszkárné 207 kat. h., Fürst Jenő 194 kat. h., Spitzer Bernát 190 kat. h., Popper Elemérné 99 kat. h., Kecskeméti Mihály, dr. Fritz Imre és társai, Deutsch-örökösök és özv. dr. Löwi Ödönné 46 kat. h. BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 13052/1944.

tására ismét igyekeztek összegyűjteni a földigénylőket, ezt ki is hirdették a Kecskeméti Közlönyben. A Földművelésügyi Minisztériumból küldtek Kecskemétre a földigénylők összeírásához 46 ívet, amelyekre a jelentkezőket kellett rögzíteni. A katonai szolgálatot teljesítőket, a vitézségi éremmel kitüntetetteket és a hősi halált haltak fiú leszármazóit hivatalból is fel kellett venni az ívekre, ha nem jelentkeztek, akkor is. A polgármester már február 15-én levelet írt a földművelésügyi miniszterhez, melyben kéri, hogy szíveskedjék *„az igénylők összeírására szolgáló összeírási ívből még 100 db-ot soron kívül rendelkezésemre bocsátani, mivel a felhasználásra kijelölt zsidó birtokokra az igénylők olyan tömegben jelentkeznek, hogy a leküldött 46 ívnek a fele már az első 3 napi összeírás alatt megtelt”*. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy az érdeklődés a lakosság részéről igen élénk lehetett a zsidó birtokok iránt.

1944. június 26-án a város főjegyzője előterjesztést készített a polgármesternek, amelyben jelzi, hogy kik igényeltek földet a nagyobb zsidó birtokokból. A listán négy személy szerepelt, közülük hárman tisztviselők: egy uradalmi főkertész, egy városi adóosztály és egy gyakornok honvéd tisztviselő, aki 12 kat. h.-at kért. A zsidó birtokok kiosztására a 9. számú tárgyalóbizottságot hozták létre, amelynek javaslattevői joga volt az igénylések kielégítésére. A tárgyalóbizottság elnöke dr. Daróczy Bálint törvényszéki bíró volt, aki Szegeden lakott. A bizottságnak hivatali helyiségként a Budai utcában lévő népiskola egyik tantermét jelölték ki, és irodai segédszemélyzetet is biztosítottak számukra.

Az öt holdon aluli zsidó birtokokat az épületekkel, az eszközökkel és az állatállományal együtt nyilvános pályázatok útján igyekeztek értékesíteni még 1943 végén. A pályázatnál figyelembe vették az *„egyéb pozitív tényezőket”* is a felajánlott vételár mértéke mellett. Az árajánlatot a háborús viszonyok miatt búza kilogrammban kellett megadni. A pályázati csomagnak tartalmaznia kellett a személyes adatokat, a pontosan megnevezett pályázott ingatlant, a pályázó vagyoni helyzetét és az egyéb pozitív tényezőket igazoló okiratokat.⁷¹ A pályázatokat formanyomtatványon kellett rögzíteni a beérkezési sorrend alapján, amelyen a formai megjegyzéseket is rögzítették.

1944 februárjában is vettek el még jelentősebb birtokokat az összes alkotórészével és tartozékaival együtt, például dr. Aszódi Gézától 46 kat. h.-at, Gerő Miksától 32 kat. h.-at. A zsidók ezen rendelkezések alól úgy próbáltak meg kibújni, hogy még a véghatározatok kiküldése előtt, 1939. utolsó hónapjaiban eladták földjeiket. Több jegyzőkönyv is van, melyek szerint 12 zsidó személy adta el ebben az időben 2–16 kat. h.-as birtokát. Például Fekete Mihály eladta a Szt. István város 9. szám alatti két kataszteri hold szőlőjét, a rajta lévő lakással együtt vitéz Szécsi János asztalosnak 1943. december 10-én. Dr. Moskovits Lajos, aki 1939-ben Kecskeméten a legtöbb adót fizető zsidó volt, szintén eladta a feleségével közös tulajdonban lévő Talfája 75/B alatti 32 kh-as ingatlanát.⁷² Ezt a földet 1939-ben, az adásvételt követően, 25–30 igénylő szerette volna megszerezni.⁷³

2.4. A zsidó ingóságok kiigénylése

A zsidó ingatlanok kiigénylésével párhuzamosan megindult az ingóságok lefoglalása és összegyűjtése is. Elsősorban a bombakárosultak, az erdélyi menekültek, a csendőrség és a honvédség igényelt bútorokat, ágyneműt és evőeszközöket. 1944. június elsején a

⁷¹ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 954/1944.

⁷² BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 954/1944.

⁷³ BKMÖL, IV. 1926 1041/1939.

Magyar Királyi Szegedi V. honvéd hadtest parancsnokságától érkezett levél a polgármesternek, melyben egy rendeletre hivatkozva azt írták, hogy a zsidók tulajdonát képező kerékpárokat a hozzá tartozó felszerelésekkel együtt a honvédségnek kell átadni. A kerékpárokról a kimutatást tíz napon belül kellett benyújtani. Július 7-én a város polgármestere jelentette, hogy a kerékpárokat a rendőrség már korábban összeszedte, és egy részét már átadta a honvédségnek.⁷⁴

A pénzügyigazgatóság kecskeméti kirendeltségének vezetője 1944. augusztus 11-én levélben jelezte a polgármesternek, hogy a zsidóktól elvitt ingóságok elhelyezésére kevés lesz a Kecskeméti családtól lefoglalt Csányi u. 7. szám alatti ház, mert ott csak négy szoba van. Újabb épületeket kell kijelölni a raktár céljára, mert Kecskemétre szállítják be raktározásra a pénzügyigazgatósághoz tartozó környező településekről is az ingóságokat. A polgármester ezt követően augusztus 14-én írt a Magyar Királyi Honvédség állomásparancsnokának, kérve, hogy az Erzsébet laktanya fedeles lovardáját adják át a zsidó ingóságok raktározására, mert itt az őrzést is jól meg lehetne oldani. A polgármester azzal indokolta kérését, hogy a volt zsidók lakásait igyekezett elsősorban raktár céljára kijelölni, de „a felzabáló zsidó lakásokra olyan nagyszámú igénylés érkezett be, különösen a m. kir. honvédséghez tartozók részéről, hogy a kérdés ily megoldása nem látszott célszerűnek, másképpen kell lehetőséget nyújtanom a zsidó ingóságok raktározására”. 1944. szeptember 29-én az állomásparancsnok bejelentette, hogy nem tudja átadni a lovarda épületét. A zsidók ingóságait napszamosok leltározták és szállították július, augusztus és szeptember hónapokban. Naponta 20–30 fő végezte ezt a munkát.⁷⁵

Mindezeket a folyamatokat Bibó István 1948-ban a következőképpen összegezte: „A zsidótörvények [...] ugyanis széles középosztályi, kispolgári és kispolgárosodó rétegek számára azt a lehetőséget jelentették, hogy személyes erőfeszítés nélkül, az állam jóvoltából, mások kialakult egzisztenciájának a rovására maguknak új, sokkal előnyösebb egzisztenciákat alapíthattak, anélkül, hogy mindennek valami igazi és átfogó társadalmi cél valami komolyabb igazolást adott volna. Hiába jelentkezett az egész akció a szociális igazságtételnek, a javak egyenletesebb elosztásának a jegyében, valójában semmi ilyen nem nőhetett ki belőle, mert hiszen az egésznek az volt a lényege, hogy igazi társadalmi reformra ne kerüljön sor. [...] Ettől kezdve szokták meg a magyar társadalom széles rétegei azt, hogy nemcsak munkával és vállalkozással lehet egzisztenciát alapítani, hanem úgy is, hogy valaki másnak a már kialakított egzisztenciáját kinézi magának, s aztán az illetőt feljenti, nagyszülőit kiküldi, állásából kidobhatja, üzletét kügényli, őt magát esetleg internáltatja, egzisztenciáját pedig birtokba veszi.”⁷⁶

3. A zsidó vagyon sorsa a szovjet megszállást követően

3.1. A front átvonulása Kecskeméten

A szovjet Vörös Hadsereg közeledtével 1944. október 23-án jelent meg Porkoláb vezérkari őrnagynak, a 3. hadsereg főszállásmesterének parancsa Kecskemét teljes kiürítésére. A polgármester másnap adta ki a városra vonatkozó kiürítési parancsot.⁷⁷ Porkoláb parancsában kijelenti, hogy a magyar királyi kormány elrendelte a polgári lakosság teljes

⁷⁴ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 17738/1944.

⁷⁵ BKMÖL, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai 16640/1944.

⁷⁶ Bibó István: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*, Katalizátor Iroda, Budapest, 1994. 19. o.

⁷⁷ Iványosi-Szabó: III. melléklet, A polgármester hirdetménye a város kiürítéséről.

kivonását a hadműveletek által veszélyeztetett területről. A vonalat Kecskeméttől északra húzták meg, ezért a várost ki kellett üríteni. A hátravont lakosságot és a legszükségesebb ingóságokat a Dunántúlra irányították. Ehhez segítségül igénybe vették a rendőrséget, a csendőrséget és a nemzetőrséget, a polgári közigazgatási szerveket és a Nyilaskeresztes Párt szolgálatot végző szerveit is, ők a lakosság kivonása után a harcoló csapatokkal együtt hagyhatták el a várost. Az üzemeket vagy ezek legfontosabb részeit le kellett szerelni és hátravonni, végső esetben meg kellett semmisíteni, vagy igyekeztek hosszabb időre az ellenség számára használhatatlanná tenni azokat. Az anyagkészleteket is hátra kellett szállítani, ha ez nem volt lehetséges, meg kellett semmisíteni. A küzdő csapatok mögötti 10 km-es sávban hajtották végre ezeket a rombolásokat.

A lakosságnak a Kerekegyháza–Kunszentmiklós útvonalon Szalkszentmártonra és Apostagra kellett hátravonulnia, útjuk során csak a legszükségesebbeket vihették magukkal (élelmiszert, meleg ruhát, takarót, kevés főzőedényt), a szállításra minden alkalmas eszközt igyekeztek felhasználni. Az állatokat és takarmányt is hátra kellett vinni. A parancsban a kormánybiztos kijelentette, hogy „*az esetleges vonakodókkal szemben karhatalmat leszek kénytelen alkalmazni*”.⁷⁸

A közeledő szovjet csapatok elől a csendőrök és a rendőrök október 31-re teljes számban elvonultak. Elmenekült továbbá a polgári vezetők és a tisztviselői kar nagy része is. Imre Gábor⁷⁹ szerint ekkor a „*a város élete tökéletesen megbénult. [...] A kiürítés kiszámíthatatlan anyagi és erkölcsi kárt jelentett a városra nézve.*” A városi rendőrségnek csak botja volt. A szovjetek nem engedték a fegyver használatát a rendőröknek sem, pedig kérték, hogy engedélyezzék számukra a fegyver viselését. Imre megjegyzi, hogy a rendőrség irodáiban „*az üres íróasztalok és szétdúlt ügyiratok emlékeztettek a fejetlenségre, amellyel a város urai menekülést végrehajtották*”.⁸⁰

Várady József⁸¹ polgármester Kecskemét közállapotára vonatkozóan jelentést írt a szovjet katonai parancsnokság számára. Ebben kifejtette, hogy a kiürített városban mintegy 1000 fő rejtőzött, bújt el. A lakosság nagyobbik része a város körüli szőlőkbe, tanyákba menekült a szovjetek bevonulása előtt, őket kellett visszatelepíteni. „*Az evakuálás elképesztően súlyos következményeket vont maga után.*”⁸² A város lakosainak a száma a korábbi népszámlálási adatokhoz viszonyítva 1944. december 13-ra a belterületen közel felére (54%), míg a külterületen ötödére (19%) csökkent a kiürítést követően.

Sokan valóban elhagyták a várost. Még többen voltak azonban, akik a környékbeli tanyákban, falvakban próbálták átvészelni a front átvonulását, de nem igyekeztek a hivatalokba történő bejelentkezéssel, mert azután berendelték őket a szovjetekhez vagy a városba csak lassan szivárogtak vissza az emberek. 1945.

⁷⁸ Bálintné-Szabó: 76. o.

⁷⁹ Imre Gábor nyugalmazott rendőr alezredes 1969. május elsején készítette el visszaemlékezését a kecskeméti rendőrség megszervezésére vonatkozóan. (BKMÖL)

⁸⁰ Uo. 83. o.

⁸¹ Várady József igen rövid ideig volt Kecskemét polgármestere, 1944. november 1-jétől 1944. december 17-ig. Kereskedelmi ügynök volt, iskolázatlan és tapasztalatlan a politikában, a véletlen folytán lett polgármester. Igen zavaros és népszerűtlen intézkedései voltak, ezért lemondatták. Várady megfontolatlanágát támasztja alá, hogy a 7 év feletti gyermekek számára is kötelezővé tette a közmunkát, a kenyérsütést és a fűtést is mereven és kivitelezhetetlen módon szabályozta. Iványosi-Szabó: 50–51. o. Várady 1945-ben elhunyt, Imre Gábor szerint súlyos cukorbeteg volt.

⁸² Iványosi-Szabó: 45–48. o.

március 7-re eltűnt a bel- és külterület közötti egyenetlenség, ekkorra mind a külterületekre, mind a belterületre a város lakóinak több mint 70%-a költözött vissza. Érdemes azt is megjegyeznünk: a belterületi lakosság száma az 1949-es népszámlálás idején sem érte el az 1941-es mértéket, míg a külterületen közel 7%-kal meghaladta azt, így a város összes lakóinak a száma némi emelkedést mutatott.

2. táblázat: A város lakosság számának alakulása 1941–1949 között⁸³

Év, hónap	Belterület	Külterület	Összesen
1941 népszámlálás	35 740	51 529	87 269
1944. december 13.*	19 303	9 770	29 073
1945. január 18.*	21 579	33 554	55 133
1945 január vége*	22 742	34 335	57 077
1945. február 16.*	24 047	36 097	60 144
1945. március 7.*	25 411	37 131	62 542
1949. népszámlálás	33 330	55 039	88 369

* A bejelentkezett lakosok száma alapján

A kiürítés időszakában, amikor a városban csak kevesen maradtak, igen jelentős mértéket öltött a fosztogatás mind az itt maradt lakosság, mind a bevonuló szovjet katonák részéről. Várady a jelentésében megjegyezte: „Ebben az anarchikus helyzetben, amikor a polgári lakosság fosztogató bandákat hajlamos megszervezni, nehezen teljesítik (a rendőrök – beszúrás R. R.) a feladatukat.”⁸⁴

Várady a jelentésében azt is kifejtette, hogy szerinte mi a városban uralkodó állapotok oka. „Túl sok a gazdátlan bor, meglazult a közbiztonság, élelmiszerhiány, fizetség nélküli munka, nyitott üzletek, nyitott lakások, anarchiára hajló hangulat, fegyver nélküli polgárórság, a lakosság alaptalan félelme.” A problémát szerinte úgy lehetne kezelni, hogy a polgárórságnak fegyvert kellene adni, mint Szegeden; kerületenként orosz katonai őrség kellene; a munkabéreket ki kellene fizetni; a munkások egyenlőtlen díjazását meg kell szüntetni (van, ahol naponta háromszor kapnak meleg ételt és lisztet, húst adnak a dolgozóknak, a másik üzemben legfeljebb naponta egyszer adnak meleg levest, fizetés nélkül). „A dolgozó réteg megérti, hogy a Vörös Hadsereg diadaláért minden áldozatot meg kell hoznia, de a fasiszta kormányok annyira kifosztották őket, hogy nincs tartalékjuk, és a 40 napos koplalás – munkateljesítményük mellett – meghaladja testi és lelki ellenálló képességüket. Ez egyúttal idegháború, közbiztonságot kérünk, amely nyugalmat teremt, nyugodtan átaludt éjszakák után kevesebb kalóriával is elvégezhető a napi munka, mint álmatlan, megzavart éjszakák után. [...] A legszükségesebb élelmiszerek kiutalását kérjük, mert városi sóraktárunkat a katonaság kiürítette, a sóhiányt semmivel sem tudjuk pótolni. Gyermek, betegek, aggok hús, cukor és tejhiány folytán megbetegednek, gyógyszerünk nincs, a tavaszi mezőgazdasági munkához hiányzik igavonó jószágunk. A tüzesetek száma nap nap után szaporodik, a víztartálykocsikat – lóhiány folytán – a tűzoltóság maga húzza. Az is közbiztonság kérdése, hogy lovainkat ne vegyék el.”⁸⁵ A város lakói hónapokon át dolgoztak robotban a szovjet hadseregnek. Budapest ostromához Kecskemét jelentette az egyik legjelentősebb háttérirpart. A városban a szovjetek szinte minden üzemet újraindítottak, azokban ingyen, jobb esetben az élelmiszerért dolgoztatták az embereket.⁸⁶

⁸³ Iványosi-Szabó: 100. oldal, Rigó: 77. oldal.

⁸⁴ Iványosi-Szabó: 46. o.

⁸⁵ Uo. 47. o.

Tehát a városban a kiürítés alatt is, azt követően is súlyos probléma volt a közbiztonság hiánya, és a fosztogatások igen jelentős mértéket öltöttek. Ebben a zűrzavaros időszakban a zsidók lakásait és a javaikat tároló raktárakat is nagyarányban fosztogatták. A 3. táblázat adataiból látható, hogy 1944 decemberében a városban 610 üres lakás volt, és további 283 lakásba szállásoltak be orosz katonákat. Az üres lakások egyrészt az üresen maradt zsidó lakások, másrészt az elmenekülők lakásai voltak. 1930-ban Kecskemét belterületén 4887 lakóház, lakás volt.⁸⁷ 1944 decemberében a lakások egyötöde (19,2%-a) üres volt, vagy szovjet katonák lakták, vagy a háborús károk során vált romossá.

3. táblázat: *A kecskeméti házak, lakások állapota 1944 decemberében*⁸⁸

	Lakások száma (abszolút számban és százalékban)	
Átmenetileg szovjet katonákat szállásoltak be	283	5,8
Romos ház, lakás	46	0,9
Üres lakás	610	12,5
Rendeltetésszerűen használt lakás, ház	3948	80,8
Összesen	4887*	100

*1930-as adat

A város gazdasági helyzetére vonatkozóan Várady már említett jelentésében leírta, hogy „az előző bűnös vezetőség ellopta az összes készpénzeket, de jellemzésül gondolkodásukra elvitték a tűzoltóautó felszerelést, mentőkocsikat s minden értéket! Pénz nélkül dolgozunk mintegy 40 napja.”⁸⁹ Várady már november elején röpcédulán felhívást intézett Kecskemét lakosságához. Megfogalmazta a legfontosabb teendőket, melyek között az első helyre került a szovjet csapatok győzelmének a segítése. Második feladatként „Kecskemét városának a burzsoázia nélkül való felépítése, és a dolgozókból egy új világ teremtése” szerepelt. Ez – brosúra szinten bár, de – egyértelműen a korábbi kapitalista elit felszámolásának célkitűzését jelentette.⁹⁰ Váradyt népszerűtlen és kivitelezhetetlen intézkedései miatt már december 17-én lemondatták, majd Tóth László⁹¹ lett a város polgármestere 1948. május elsejéig.

⁸⁶ 1944. november végén 2521 fő dolgozott közmunkán. A konzervgyárban 100 fő, a Hangya és a Platter gyárban 200 fő, a gépgyárban 81 fő, a gyufagyárban 72 fő, a vasútnál 31 fő, a kórházakban 196 fő, a pékségekben 17 fő, a mosodákban 41 fő dolgozott a szovjeteknek. December 15-én már 4838 fő állt a munkaügyi hivatal rendelkezésére. Iványosi-Szabó: 19–20. o.

⁸⁷ Thirring Lajos: *Kecskemét mint tanyaváros*, In.: *Kecskemét város statisztikai megvilágításban*, Magyar Statisztikai Szemle, 5. szám, 76. o. Kecskemét külterületén jóval több, 9356 lakóház volt.

⁸⁸ A lakáshivatal 1944. december 6-i jelentése szerint a lakosság jelentős hányada nem tért vissza, mert a lakások jelentős része üres volt. Iványosi-Szabó: 48. o.

⁸⁹ Uo. 47. o.

⁹⁰ BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947.

⁹¹ Tóth László 1895-ben született Kecskeméten, édesapja kőműves volt, a nyolc gyermek közül egyedül ő tanult tovább. A református gimnáziumban érettségizett, mi majd a helyi jogakadémiát végezte el. A frontszolgálatot követően a Nemzeti Tanács helyi titkára, majd a Tanácsköztársaság idején a direktórium tagja volt. Bebörtönözték, majd 1922-től az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda tisztviselője, majd igazgatója lett 1935-től. Az irodalmi élet kiemelkedő alakjaival állt kapcsolatban, nála nyomtattak több neves folyóiratot is (*Tanú, Válasz*). 1944-ben ellenezte a város kiürítését és megtagadta a kiürítési parancs kinyomtatását is. Péterné: 244–245. o.

3.2. Kecskemét a front átvonulását követően

A szinte teljesen üres városba október 31-én késő délután vonultak be a szovjet csapatok.⁹² A város közigazgatását igyekeztek mihamarabb helyreállítani. A hivatalnoki réteg hiánya miatt a közigazgatást igyekeztek decentralizálni, ennek érdekében a város belterületének mind a tíz kerülete élére kerületvezetőket és helyetteseket neveztek ki, a felállított kerületi irodákba két fő irodai alkalmazottat és négy-öt fős kerületi polgári rendőrséget szerveztek meg. A szovjet megszállás után két héttel, november 14-én, parancsba adta a polgármester, hogy a kerületekben minden utcába utcaparancsnokot, minden tíz házra gondnokot kell kinevezni, aki köteles lezárni a lakatlan házakat és megőrizni a bennük lévő vagyontárgyakat. Ez a decentralizáció javította és hatékonyabbá tette a kommunikációt a lakossággal. Ezen a csatormán keresztül osztották el a 250 gramm fejadag kenyeret is 1944 végén.⁹³ Az ingóságok megőrzése is a kerületvezetők feladata volt, a polgármester előírta nekik, hogy minden tíz házra vonatkozóan gondnokot jelöljenek ki, *„akinek kötelessége lehetőség szerint gondoskodni a lakatlan házakban lévő vagyontárgyak megőrzéséről, elsősorban a ház lezárása útján”*.⁹⁴ Az egyes kerületeknek napi 50 munkást kellett kiállítaniuk a szovjet katonaság részére. A kerületvezetők mindennap jelentést írtak a városházára a területükön történt eseményekről. Ezek jórészt fennmaradtak, így igen értékes forrást jelentenek a front átvonulása utáni időszakra vonatkozóan.

A kerületek vezetőjének jelentései alapján megállapíthatjuk, hogy a szovjet katonák megszállóként viselkedtek a helyi lakossággal szemben. Az erőszakoskodások, fosztogatások mindennaposak voltak hónapokon keresztül. Ez azt is jelentette, hogy az üresen maradt zsidó lakásokból a javakat szabadon hurcolták el. Az első kerületben 1944. december 5-én csak 968⁹⁵ fő lakott, az elmenekültek számát pedig 2300 főre becsülték. Az ekkor felsorolt 75 elhagyott házban szovjet katonákat szállásoltak el. A szovjet városparancsnokság igyekezett mihamarabb a Vörös Hadsereg szolgálatába állítani a városi üzemeket, elsősorban a pékségeket, a konzervgyárat, a varrodákat, a mosodákat, és a cipészeteket.

Az első kerületi ellenőr jelentést írt a polgármesternek 1944. december 13-án: *„a kerületek ellenőrzése során a lakosság és a körzetvezetők részéről egybehangzó és indokolt panasz, hogy a belső területeken, ahonnan az orosz katonaság éjjeli munkára is igénybe veszi a férfi lakosság nagy részét, nem indítanak járőrt, csak a főútvonalakon. Az oroszok rendszeresen garázdálkodnak, főként a sugárutaktól távolabbi területeken, ezt annak tudatában teszik, hogy járőr arra nem szokott menni. Az ilyen negyedekben a közhangulat napról napra rosszabb.”* Kérte a polgármestert, hogy intézkedjen: a járőr ne csak a sugárutakon teljesítsen szolgálatot, hanem a sugárutak környékén is.⁹⁶

1944. november 22-én jelentette Faragó László, az első körzet vezetője, hogy *„a nemi erőszakoskodások kerületemben még mindig tartanak. [(...)] A városba újonnan érkező megszálló csapatok a lakások ablakait bezúzzák.”* Pár nappal később, november 26-án jelentette, hogy *„a kerületemben a nemi erőszakoskodások és a bútorok elszállítása még mindig tart”. Másnap azt, hogy „a házak fosztogatása, valamint a lakosság háborgatása, különösen a mai éjszakán, nagy méreteket öltött”. December elsején a körzetvezető azt jelentette, hogy „a kerületben a lakos-*

⁹² Bálintné-Szabó: 80. o.

⁹³ Iványosi-Szabó: 46. o.

⁹⁴ BKMÖL, IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. A polgármester 1. számú utasítása a kerületek vezetői számára, 1944. november 14.

⁹⁵ 1945. január 20-án már 1291 fő volt az első kerületben.

⁹⁶ BKMÖL, IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. 1. doboz.

ság háborgatása, valamint a lakásokban található ingóságok elhordása az orosz katonák által még mindig folyamatban van”. Harmadikán azt, hogy „kerületemben egy ember jelentkezett, hogy lehúzták róla az orosz katonák a nadrágot, a sajátomból adtam neki egyet”. 1945. január 26-án még mindig hasonló problémákat vezetett elő a kerületvezető a jelentésében: „A kerületben az elhagyott lakásokból a bútorokat az oroszok még nagyobb arányban hordják.” Február elején is mindennap jelentette a kerületvezető, hogy: „A kerületben a fosztogatások az oroszok által még nagyobb mértékben folynak.” Február 17-én azt jelentette, hogy „az oroszok és a zsidók az elhagyott lakásokból a bútorokat még mindig hordják”.⁹⁷ Ez arra utal, hogy a munkatáborokból és a rejtőzködésből hazatért zsidók az üresen talált lakásaikat, amelyek teljesen ki voltak fosztva, igyekeztek berendezni az elhagyott lakásokban fellelhető bútorokból. A szovjet katonák rövid ideig tartó kecskeméti tartózkodási helyüket is igyekeztek berendezni a városban található jobb minőségű bútorokkal. Sokszor ez teljesen irracionális volt, mert a néhány hetes itt-tartózkodás után tovább kellett vonulniuk, és az elrabolt bútorokat, amelyeket felhalmoztak szálláshelyükön, nem tudták magukkal vinni.⁹⁸

3.3. A lakások és a lakberendezések sorsa

Az elhagyott lakásba visszatérők igyekeztek megszerezni a szovjet katonák által ott hagyott bútorokat. 1945. május 2-án jelent meg a polgármester újabb körözüvénye, melyben felhívta a kerületvezetőket, hogy az orosz katonaság nagyobb részének elvonulása után az általuk elhagyott lakásokat és épületeket késedelem nélkül vegyék őrizetbe, és tegyenek intézkedést az ott maradt ingóságok megőrzésére. Ezeket az eseteket azonnal jelenteni kellett a lakáshivatalnak, akik intézkedtek az ingóságok leltározásáról, megőrzéséről és elszállításáról. Amíg a lakáshivatal megkezdte az intézkedést, a körzetvezető köteles volt lezárni és őrizni a helyiségeket. A mulasztókat a polgármester vagyoniilag is felelőssé tette. A bútorigénylők esetében előírták a körzetvezetők számára, hogy gondosan vizsgálják ki, tényleg rászorult-e az igénylő, és csak azután adjanak nekik igazolást. Végül február 21-én jelentette az első kerület vezetője, hogy az elhagyott lakásokból a bútorokat és az egyéb ingóságokat a Kisfaludy utca 23. szám alatti 150 négyzetméteres házba szállították és raktározták el.⁹⁹

A város vezetése igyekezett a zsidók ingatlanjait és ingóságait megőrizni, ami gyakran nehéz feladatot jelentett a zűrzavaros időszakban. 1945. február 7-én jelent meg egy körözüvény a polgármester 987-II/1945. határozatáról, mely szerint a távollévő zsidó tulajdonosok birtokait a földhitelintézet által megbízott birtokkezelőknek kell kezelniük, amíg a zsidó

⁹⁷ Uo. 1–2. doboz

⁹⁸ Az elrabolt zsidó vagyonból a háború végén nemcsak a német és a szovjet katonák jutottak értékekhez, hanem az Ausztriában tartózkodó magas beosztású amerikai tisztek és közlegények is. A háború végén az aranyvonattal Nyugatra szállított több vagonnyi aranyat, ékszereket és egyéb zsidó értékeket az amerikaiak raktározták Salzburgban. Az itt elhelyezett zsidó értékekből 1945-ben és 1946-ban tábormokok, dandártábornokok lakásaira nagy mennyiségben kerültek szőnyegek, festmények, ezüst- és üvegtárgyak. A vagyoni őrzésével megbízott katonákat gyakran váltogatták és helyezték vissza őket az Egyesült Államokba. Kádár-Vági: 41–132. o. Kádár Gábor és Vági Zoltán a következőképpen összegezte az amerikaiak szerepét ez ügyben: „Az azonban biztos, hogy kézen-közön számos tárgy eltűnt, és sohasem került vissza a raktárba, tehát az amerikai hadsereg magas rangú – sok esetben névvel azonosítható – tisztjeit komoly felelősség terhelte a magyar zsidók vagyónának további szétszóródásáért, sőt egyes értékes tárgyak, tárgycsoportok eltulajdonításáért.” Kádár-Vági: 76. o.

⁹⁹ BKMÖL, IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. 1–2. doboz.

tanács által igazolt tulajdonos vagy jogutóda átvételre nem jelentkeztek. Ha a birtokkezelő eltávozott, a gondnok kinevezésére a zsidó tanács hozzájárulását követően a gazdasági ügyosztály tesz előterjesztést. A zsidó tanácsot értesíteni kellett, hogy az egyes birtokok kinek a kezelésébe kerültek. A gondnokok kinevezésére a körzetvezetőknek február 12-ig kellett előterjesztésüket megtenni. Elsősorban az eltávozott tulajdonosok rokonát igyekeztek meghatalmazni a birtok kezelésével, ha megbízhatónak találták.

A kerületvezetők sokféle kimutatást készítettek a lakosokról, a szakképzettségükről, vagyoni helyzetükről, az állatállományukról, földterületükről, gyermekekről, várandós anyákról, 70 év feletti idős emberekről, a hadkötelesekről és néhány kerületben a pártok tagjairól is. A város kimutatásokat kért a körzetvezetőktől a zsidó házakra és az üres lakásokra vonatkozóan is. Az első kerületben 1945. február végén 13 elhagyott zsidó lakást tüntettek fel, ez a kimutatás nem volt teljes körű, mert az 1944-es zsidó összeírás alapján 38 zsidó lakás volt a kerületben. A listán olvasható, hogy a lakásoknak ki volt az eredeti tulajdonosa, és az is, hogy 1945 februárjában ki lakott benne. A kimutatásban szereplő 13 elhagyott zsidó házból nyolcban új lakók voltak, négy üres volt és egyben voltak szovjet katonák. 1945. február 26-án az Izraelita Hitközség levelet írt a körzetvezetőknek, amelyben megírták, hogy a város polgármestere 204/1945. határozata alapján a zsidó házak felügyeleti jogát átadja a Kecskeméti Izraelita Hitközségnek, és a tudomásuk szerinti zsidó házakat is felsorolták a levélben, eszerint csak 17 zsidó lakás volt az első kerületben. A város polgármestere több mint egy évvel azelőtt adta át a hitközségnek a zsidók házainak felügyeleti jogát, hogy az erre vonatkozó törvényi szabályozás megjelent.¹⁰⁰

A városon átutazó szovjet tisztek számára külön lakásokat tartottak fenn az első kerületben, a város központjában 1944 decemberében 15 ilyen lakás volt.¹⁰¹ Erre a célra a későbbiekben további lakásokat kért a polgármester a kerületvezetőktől, december 30-án már 22 lakás, február 16-án 27 lakás állt a szovjet tisztek rendelkezésére. Kecskeméten szovjet katonai kórházakat is felállítottak, amelyek berendezését a város lakóinak kellett összehyűíteniük (200–300 ágyat, ágyneművel, kályhákat, 50–60 mázsa szemet, fát).

A helyi lakosok és a vezetők körében is megindult a tülekedés a megszerezhető lakások és lakberendezések iránt. A lakáshivatal vezetője 1945. szeptember 15-én levelet küldött a körzetvezetőknek. Ebben kifejtette, hogy a növekvő lakásszükségletet az elhagyottá vált lakásokból nem tudják biztosítani, a vonatkozó miniszteri rendelet értelmében a lakáshivatal lakás céljára igénybe veszi a következőket: „1. a lakás céljára szolgáló vagy arra alkalmas bármely lakatlan vagy elhagyott lakást vagy egyéb helyiséget, 2. annak a lakását, akinek ugyanabban a városban vagy községben több lakása van és foglalkozása folytatása végett egynél több lakásra indokolt szüksége nincs, 3. a csupán nyári lakás céljára használt és rendszerint bérbeadás útján hasznosított olyan lakást, amely állandó lakásra is alkalmas, 4. azt a lakást, amelynek bérlete vagy egyéb jogcímen fennálló használata felmondás következtében, vagy más okból megszűnik, 5. a nagy lakásnak azt a részét, amely önálló lakás céljára alkalmas.”¹⁰²

A lakhatásra alkalmas lakásokat a hivatalnak be kellett jelenteni. „Nyomatékosan felhívom a figyelmet arra, hogy az előzőekhez képest a bármilyen jogcímen megüresedő lakás bérbeadásához, vagy egyébként használatba vételéhez a lakáshivatal engedélye szükséges és afölött a háztulajdonos nem jogosult rendelkezni.”¹⁰³ Ezek a rendeletek gyakorlatilag azt jelentették, hogy a lakáshivatal szabadon rendelkezhet a lakásokkal, a tulajdonosokat erősen korlátozták a tulajdonjoguk gyakorlásában.

¹⁰⁰ Uo. BKMÖL, IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. 2. doboz.

¹⁰¹ Uo. 1. doboz 1–221. csomó.

¹⁰² Uo. 6. doboz.

¹⁰³ Uo. 6. doboz.

1946. október 16-án levelet küldött a lakáshivatal a polgármester megbízásából a IV. kerület vezetőjének. Ebben kifejtette, hogy „felkérem, hogy ma de. 12 óráig az orosz tisztii lakásból egy megfelelő bútorozott szobát a rendőrfőkapitány úrnak igénybe venni szíveskedjék és azt haladéktalanul hivatalomnak kérem jelenteni. Amennyiben megfelelő lakás nem állna rendelkezésre, kénytelen leszek karhatalommal a körzetet felülvizsgáltatni”. Másnap, október 17-én újabb hasonló tartalmú levelet kapott a IV. kerület vezetője. Ebben a levélben a lakáshivatal vezetője kifejtette, hogy „felhívom, hogy körzetében Szidor József városi tanácsnok úr részére 2–3 szoba, fürdőszoba és mellékhelyiségekből álló lakást bérbevételre, illetve kiutalásra soron kívül jelentsen be. A jelentést 8 napon belül írásban kérem.” Úgy tűnik, hogy a korabeli új elit tagjai is viszonylag gyorsan juthattak bebútorozott, belvárosi lakásokhoz.¹⁰⁴

A lakáshivaltól a kerületvezetőhöz érkeztek nagy számban elhelyezési kérelmek is. A negyedik kerület anyagában 47 kérelem található. Vannak olyanok, akik konkrét házba vagy csak utcába kérnek elhelyezést, a kérelmezők között vannak szovjet katonák is és helyi lakosok is, sokszor ki sem derül az igénylő személye. Vannak, akik mentesítési kérelmet nyújtottak be annak érdekében, hogy bizonyos lakásokba ne szállásoljanak be oroszokat, mert az ott lakók betegesek.

3.4. A zsidó vagyon sorsa a második világháborút követően

A második világháborút követően a zsidóság vagyonának sorsa ellentmondásosan alakult. Egyrészt sorra jelentek meg olyan rendelkezések, törvények, nemzetközi szerződések, amelyekben a magyar kormány vállalta, hogy az elhagyott zsidó vagyont átadja az OZSHA-nak. Másrészt a tényleges gyakorlat nem követte a jogi rendezés irányait.

A 200/1945. M. E. rendelet hatályon kívül helyezte az összes olyan törvényt és rendeletet, amely a zsidóságot hátrányosan érintette. Ezt követően a magyar kormány rendezni kívánta a zsidóság vagyonának kérdéseit. 1946. november 15-én lépett hatályba a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről szóló 1946. évi XXV. törvény (Mzsbet). Ebben a törvényben az új hatalom rendezni kívánta a korábban elkövetett vagyoni sérelmeket. A törvény 2. § (1) bekezdése értelmében azokat a zsidó javakat, amelyek örökös hiányában a magyar államhoz kerültek, az állam egy külön zsidó alapnak fogja átengedni. Azon zsidó személyek hagyatéka is, akik 1941. június 26. és 1946. december 31. között üldözöttek voltak, vagy életüket az üldözés miatt elvesztették, a zsidó alapra szállt át, a külföldről hazaszállítandó zsidó vagyonnal együtt. „Azt, hogy valamely hagyatéka a jelen § rendelkezései értelmében az államot, vagy az alapot illeti-e, az alap intézőbizottságának meghallgatása után háromtagú intézőbizottság állapítja meg. A bizottság elnökét a közigazgatási bíróság ítélőbírái sorából annak elnöke, egy-egy tagját pedig a pénzügyminiszter és az alap intézőbizottsága jelöli ki.”¹⁰⁵ A Párizsi Békeszerződés is arra kötelezte a magyar kormányt, hogy a holokauszt áldozatainak vagyonát adja át a magyarországi zsidó szervezeteknek. A békeszerződés 27. cikkének első bekezdése kimondja, hogy Magyarország kötelezettséget vállal arra, hogy zsidók zár alá vett, elkobzott vagyonát, tartozékaikkal együtt visszaadja, vagy ha ez lehetetlen, megfelelő kártalanítást ad. A második bekezdés szerint „A magyar kormány mindazoknak a személyeknek, szervezeteknek vagy közösségeknek Magyarországon lévő összes javait, jogait és érdekeit, akik, illetőleg amelyek egyénekként vagy mint összességek tagjai

¹⁰⁴ Uo. 6. doboz.

¹⁰⁵ Az 1946. évi XXV. törvény, A magyar zsidóságot ért üldözés elítéléséről és következményeinek enyhítéséről 2. §. Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szövegyűjtemény 1914–1999. I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 473–474. o.

faji, vallási vagy más fasiszta szellemű zaklató rendszabály tárgyai voltak, amennyiben azokra nézve a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónap alatt örökös nem jelentkezett vagy igénybejelentés nem érkezett, át fogja ruházni az ilyen személyeket, szervezeteket, vagy közösségeket Magyarországon képviselő szervezetekre. Az átruházott javakat ezek a szervezetek az említett magyarországi összességek, szervezetek és közösségek életben maradt tagjainak támogatására és helyreállítására fogják fordítani.”¹⁰⁶ Az 1947. évi XVIII. törvénnyel a békeszerződést becikelyezte a magyar országgyűlés. A törvények ellenére az elhagyott zsidó vagyon mégsem került a hazai zsidósághoz, mert azt időközben államosították, szétosztották a lakosság között, és egy részét eltulajdonította a formálódó új elit.¹⁰⁷

3.5. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának tevékenysége

1945 májusában állították fel az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát (EJK) a 727/1945. M. E. rendelet alapján. A kormánybiztosság kezelte a háború alatt gazdátlaná vált vagyonekat, az elhurcolt és elhunyt zsidók vagyonát és az országból elmenekültek vagyonát is. Az elmenekült arisztokraták jelentős tárgyi vagyona is az EJK-hoz került, tehát igen jelentős ingó és ingatlan vagyon felett rendelkezett e szervezet.¹⁰⁸

Az elhagyott javakat mindenkinek kötelező volt bejelenteni a hivatalnak a 2490/1945. M. E. rendelet alapján. Ezt hirdetmény formájában 1945 nyarán igyekeztek a lakosság tudomására hozni, de csak kevesen jelezték, hogy elhagyott ingóságok lennének náluk. Ezért 1947 nyarán ismét megpróbálták felhívás keretében rábírní a lakosságot, hogy jelentsék be a náluk lévő elhagyott javakat. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja, Pető Lajos 1947. augusztus 26-án írt a megye valamennyi városa polgármesterének és a járások főjegyzőinek is. Levelében kifejtette, hogy *„a felszabadulástól az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának felállításáig eltelt mintegy hat hónapnyi idő alatt, az akkori bizonytalan jogi helyzetben, a városok és a községek hivatalai lakásokat és vele bútorokat, vállalatokat, malmokat és egyéb javakat, a községi földbirtokrendező bizottságok pedig távollévők ingatlanait utalták ki vagy adták át anélkül, hogy ezt a 10 490/1946. M. E. rendelet szerint az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának bejelentették volna. Ily módon számtalan lakásberendezés és felszerelés van jogcím és bérfizetés nélkül használatban.”* A főispán a levelében azt is megjegyezte, hogy aki nem jelenti be a nála lévő elhagyott ingóságot, a rendelet 44. §-a értelmében sikkasztást követ el. Levele végén a főispán egy nyakatekert mondatban sajátos ösztönzéssel igyekezett a tisztviselőket az ingóságok felkutatására motiválni: *„A Miniszterelnök Úr felhatalmazott annak közlésére, hogy azokat, akik jelentős számú elhagyott javakat felkutatnak és bejelentenek, jutalomban fogja részesíteni és elismerésének fog kifejezést adni azon közigazgatási tisztviselőkkel szemben, akik megfelelő eredményt mutatnak fel.”*¹⁰⁹

¹⁰⁶ Párizsi Békeszerződés, 1947. február 10. Romsics: 483–484.

¹⁰⁷ 1993-ban az Alkotmánybíróság a 16/1993. AB határozatban megállapította, hogy Magyarország csak részben tett eleget a Párizsi Békeszerződésben foglalt kötelezettségvállalásának, ugyanis a 27. cikk 2. pontjának nem tett eleget, és az Mzsbet-ben vállalt kötelezettségeinek sem. Az Országgyűlés 1996-ban hozott határozatával az Mzsbet-ben vállalt kötelezettség teljesítéséhez létrehozta a zsidóságot segítő közalapítványt (Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány) és induló vagyonnal is ellátta azt. *Jelentés a Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről.* Az Állami Számvevőszék jelentése 15–16. o.

¹⁰⁸ Ungár Lajos szerint az EJK országosan 19 500 házingatlannal, 2600 mezőgazdasági ingatlannal, 500 iparvállalattal és több mint 10 000 értékkel és drágasággal rendelkezett. www.interdnet.hu/zsido/UJELET/u2000_0707.html (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

¹⁰⁹ Nagykőrös város polgármesteri iratai XXII. 102, 7506/1946.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának hatáskörébe tartozott „*az elhagyott vagyontárgyak felkutatása és kezelése, használatba adása, a gazdátlanul maradt vállalatok működésének megszervezése, a háborúban vagyontulajdonukat veszített személyek segítése, az elhagyott vagyontárgyak tulajdonosaként jelentkező személyek igényeinek elbírálása, a károsultak részbeni kárpótlása*”.¹¹⁰ A 38 161/1945. EJK rendelet alapján a kormánybiztosságnak vissza kell fizetnie a zsidókra hátrányos korábbi rendeletek alapján befolyt összegeket. A 300/1946. M. E. rendelet szerint a korábban a zsidóktól elvett ingóságokat is köteles mindenki bejelenteni a kormánybiztosságnak.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1948 végén szűnt meg, hatáskörét a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya vette át. A kormánybiztosság jelentős vagyon felett rendelkezett. Ennek kezeléséről és elosztásáról a kormánybiztosság elnöki tanácsa döntött a Gazdasági Főtanáccsal együtt. 1949-ben a Pénzügyminisztérium úgy döntött, hogy az addig megmaradt értékeket az Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak utalják át. Erre azonban nem került sor, mert még ebben az évben a vagyont államosították.

Valójában a nemzeti vagyon újraelosztása lett a szerv legfontosabb feladata. Igyekezett a korábban szegény, hátrányos helyzetű rétegeknek és a kiváltságosoknak juttatni az általa kezelt vagyon jelentős részét. A kormánybiztosság elnöki tanácsa nem szakmai, hanem politikai testületként működött, a tevékenységét is sokan bírálták.¹¹¹ Ungváry is kiemeli, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztosságában a kommunisták mindvégig vezető szerepet tölthettek be. Az anyagi haszonlesők is ettől a szervtől várták, hogy a párt iránti elkötelezettségükért cserébe anyagi haszonban részesüljenek.¹¹² Egy időben a zsidó származású, jelentős befolyásáról és botránnyairól hírhedt Balogh István katolikus pap állt az Elhagyott Javak Kormánybiztossága élén, akiről elterjedt, hogy „*deportált zsidók festményeivel, szőnyegekkel és bútoraival kenyerezte le a politikusokat*”.¹¹³

3.6. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltsége

Hamarosan felállították az EJK vidéki kirendeltségeit is. Az EJK kecskeméti kirendeltségéhez is folyamatosan érkeztek a kérelmek, amelyekben a város lakói különféle ingóságokat igényeltek a raktárakban tárolt elhagyott javakból. 1946 novembere előtt az EJK kecskeméti kirendeltségét Cs. Kovács István vezette. Ellene később, 1948-ban, fegyelmi eljárást indítottak, mert utódja megállapította, hogy a lakásbérleti díjakból befolyt pénzt elsikkasztotta, nem fizette be a kormánybiztosság számlájára.¹¹⁴ A kecskeméti kirendeltséget

¹¹⁰ Centropa, *A magyar zsidóság 20. századi története képekben és személyes történetekben elbeszélve, Elhagyott Javak Kormánybiztossága (1945–1949)* <http://www.centropa.hu/ujfoglalomtar.ivy?colid=a581f10c-bd8e-4545-8c4fced991f5a37e&objectID=f4c33b4e-f065-42c6-8a19-110cab763315> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

¹¹¹ Uo.

¹¹² Ungváry Krisztián (2002/b): *Magyarország szovjetizálásának kérdései. A tervek: szovjet koncepciók és Magyarország.* In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből,* Osiris Kiadó, 2002, 281. o.

¹¹³ Pelle János: *Balogh páter, Rákosi titokzatos segítője.* HVG, 2006. március 13. <http://hvg.hu/velemeney/20060311balogh.aspx> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

¹¹⁴ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1947. 383/1948.

a nagykőrösihez csatolták, majd 1947 januárjában a kiskunfélegyházi és a ceglédi szervet is.¹¹⁵ 1946 novemberétől vezette a közös kirendeltséget Papolczy Tibor. 1947 januárjában dr. Földes Imre helyettes kormánybiztos Papolczy Tibort, a nagykőrösi kirendeltség vezetőjét szerette volna áthelyezni Bajára, ő azonban nem akart ismét költözni, mert elmondása szerint csak 1946. november 29. óta van Nagykőrösön, ahol végre lakáshoz jutott.

Papolczy 1947 márciusában levelet írt Budapestre Földes Imre helyettes kormánybiztosnak, amelyben kifejtette, hogy Kecskeméten több raktárban tárolják az elhagyott ingóságokat, amelyek nincsenek lezárva, de nyitott udvarokban is sok mindent helyeztek el, mert nincs elegendő tárolóhelyiségük. Az elhagyott ingóságok száma naponta csökken, mert sokan hurcolnak el különféle javakat. Papolczy kiemelte, hogy elődje nem leltározta a tárolt ingóságokat, így nem tud azokért felelősséget vállalni. Azt javasolta, hogy mihamarabb értékesítsék az ingóságokat.

Papolczy valószínűleg Kecskeméten is hasonlóan kezelte az EJK-ra bízott vagyont, mint ahogy az országosan történt. Több forrás alapján megállapíthatjuk, hogy az EJK-nál, majd az utódszervezeténél dolgozók is sajátosan kezelték a rájuk bízott vagyont. Ezt mutatjuk be a továbbiakban néhány eset kapcsán.

Papolczy levelet kapott a helyettes kormánybiztostól, aki értesíti, hogy bizalmas bejelentés érkezett hozzá a Magyarországi Izraeliták Országos Irodáján keresztül, mely szerint zsidó eredetű ingóságokat ajándékozott, illetve adott el, holott a bejelentő szerint ezek a zsidó helyreállítási alapot illették volna meg. Papolczy tiltakozott az ellene felhozott rágalmak ellen.¹¹⁶

Egy másik ügy kapcsán is gyanítani lehet, hogy Papolczy sajátosan kezelte a rá bízott elhagyott vagyon kezelését. Vidók Imréné, született Schwarcz Gizella (Hosszú u. 9. szám alatti lakos), aki a német megszállás óta folyamatosan Kecskeméten lakott, erről a polgármestertől igazolást is kapott, szerette volna eladni a három lánytestvérével közös tulajdonban lévő nagykőrösi házukat. A testvérek holtta nyilvánítását követően az ingatlan tulajdoni lapjára 1947 augusztusában bejegyezték, hogy az egyetlen tulajdonos Vidók Imréné, mert a három testvére részét öröklés jogcímén ő kapta meg. Az ingatlan tulajdonosa 1948. június 10-én kezdeményezte az EJK-nál, hogy az ingatlant vegyék ki a kormánybiztosság kezeléséből és adják át neki, mert szeretné azt eladni.¹¹⁷ Mivel ez nem történt meg, Vidók Imréné Gereben János ügyvédhez fordult, aki 1948. július 29-én írt Papolczynak levelet. Gereben kifejtette, hogy nem érti, hogy történhet az meg, hogy a jogos tulajdonosnak nem adják vissza a házat, és a házat a kormánybiztosság kezeli és szedi érte a lakbért, majd megjegyzi: *„Ügyfelem szerint birtokba helyezése azért késik, mert a Kormánybiztos úr a ház eladási vételárának 2%-át igényli.”* Az ügyvéd megjegyzi, ha Papolczy továbbra is fenntartja a törvénytelen állapotot, akkor további intézkedéseket fog tenni.¹¹⁸

Nemcsak Papolczy kezelte sajátosan a rá bízott vagyont, hanem utódja, Hoch Artúrné is, aki pénzügyi főtanácsosként 1949-ben a kecskeméti pénzügyigazgatóság kirendeltségének a vezetője volt, és ebben a minőségében az elhagyott javak ügye ekkor már az

¹¹⁵ A kiskunfélegyházi kirendeltség vezetőjét ugyanis Kalocsára internálták. BKMÖL, XXIV. 101. 14/1947. 1947 májusában a kalocsai kirendeltséget is a nagykőrösi központhoz csatolták. Uo. 294/1947.

¹¹⁶ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1947. 277/1947.

¹¹⁷ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1948. 332/1948.

¹¹⁸ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1948. 371/1948.

ő irányítása alá került. 1949 áprilisában az ingóságok végleges kiárusítását megelőzően maga Hoch Artúrné is igényelt két plüssshuzatú fotelt, egy kerek asztalt, egy kombinált szekrényt, három perzsaszőnyeget, 111 db porcelánt, üveg edényeket, négy széket és egy éjjeliszekrényt.¹¹⁹ Ezzel egy időben, az igénylési lehetőség végén, a pénzügyigazgatóság más alkalmazottai is, például Vaszi István¹²⁰ pénzügyi tisztviselő és Pápai Béla¹²¹ pénzügyi főtanácsos is nyújtottak be igényléseket, arra hivatkozva, hogy a háború alatt elvesztett ingóságaikat szeretnék pótolni négy évvel a háborút követően, 1949 áprilisában, májusában. Hazafy Józsefné kérelmét támogatta és aláírta Papolczy Tibor és Hoch Artúrné is.¹²² Ebben a hónapban miniszteri kiküldött is járt a kecskeméti kirendeltségen, és „szóbeli rendelkezése értelmében a kecskeméti pénzügyigazgatósági kirendeltség 15 darabból álló [6 személyes] japán motívumú kávékészletet felszállítja” számára Budapestre, írták az igénylőlapra, amit Hoch Artúrné írt alá.¹²³

Nem minden pénzügyigazgatósági dolgozónak ment egyszerűen az elhagyott javak kiigénylése. Nagy Iván forgalmi adóhivatali főtiszt 1946. január 25-én adott be bútorigénylési kérelmet, aki a Nagykőrösi út 27. szám alatt lakott. Kérelmében megjegyezte, hogy ebben a házban vele azonos szinten lakott Fodor Baba, aki zsidó, és a kétszobás lakásában maradt bútorokat kéri, hogy utalják ki számára. Ezeket még ebben a hónapban ki is utalták neki. Ezek után 1946 novemberében írt Budapestre egy hosszú levelet, amelyben az Újkécske községben tárolt bútókból kér hálószoba- és konyhaberendezéseket. Kérelmét azzal indokolja, hogy felesége és két tanítóképzős lánya a város kiürítésekor elmenekült, „otthagya a három szoba, konyhás teljesen berendezett lakásunkat. Alig egy hónappal később érkezett haza deportálásból Székely György és Mandel Ödön kecskeméti lakosok lakásomat elfoglalták, majd Székely György lakásomat az összes ingóságokkal, köztük drága bécsi zongorámat is kiigényelte a kecskeméti lakáshivataltól. Az összes ingóságokat Székely György 1945. év elején a szomszédok tanúsága szerint lakásomról elszállította, s kivéve egyes bútordarabokat, amiket hajlandó visszaadni – a többinek visszaadásáról tudni nem akar azzal, hogy elvitték az oroszok. Magam orosz fogságból 1945. évi augusztus hónapban jöttem haza, és bár több ízben felszólítottam ingóságaim visszaadására – nem járt eredménnyel. Mivel Kecskeméten az elhagyott javak kormánybiztosságánál legalább hússzor eljártam bútor kiutalása céljából, de még egy széket sem kaptam s a kiskunfélegyházi kormánybiztosságtól nyert értesülesem szerint Újkécskén van ki nem igényelt bútor, tisztelettel kérem engedélyezni a bútorok igénybevételét.” Megállapíthatjuk, hogy ebben az esetben a deportálásból visszatért zsidó személyek igényeltek és kaptak a tisztviselőtől bútorokat, akinek családja a város kiürítésének időszakában elhagyta a várost, míg ő szovjet hadifogságba került. Nagy Ivánné ezt követően 1947. december 20-án adott be kérelmet, melyben kért egy ebédlőszekrényt, egy konyhaszekrényt és egy asztalt. Ezeket egy másnap kelt határozat alapján meg is kapta. 1949-ben a megvételre felajánlott bútorokat megvásárolták.¹²⁴

¹¹⁹ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70228/1949.

¹²⁰ Uo. 70 254/1949.

¹²¹ Uo. 70 411/1949.

¹²² Uo. 70 241/1949.

¹²³ Uo. 70 252/1949.

¹²⁴ Uo. BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/2437. 1949.

3.7. Az elhagyott javak magánosításának utolsó fázisa

1948. július 20-i dátummal az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottságától érkezett 17 575/1948. körrendelet értelmében az EJK felszámolását minél hamarabb be kellett fejezni. Az ügyfelfogadást leállították, a folyó intézkedéseket megszüntették, az adatfelvételt azonnal meg kellett kezdeni a megadott útmutatás alapján. Az ügyiratokat különféle jelzésekkel kellett ellátni annak függvényében, hogy várhatóan mi lesz a vagyon sorsa. A következő jelzésekkel kellett ellátni az egyes ügyeket:

a) „Z” jelzéssel kellett azokat az ügyiratokat ellátni, amelyeknél a tulajdonos deportálás vagy zsidó munkaszolgálat miatt volt távol, de maga a tulajdonos vagy örököse jelentkezett. Ez azt jelentette, hogy a „*zsidó vagyomból előreláthatólag visszaigénylés*” várható.

b) „O” jelzést kaptak azok az ügyek, amelyeknél a zsidó jogosult nem jelentkezett, ezek a vagyontárgyak „*előreláthatólag az OZSHA-ra száll*”-nak majd.

c) „E” jelzést kaptak a nyugatra vagy egyéb oknál fogva távollevő tulajdonosok ügyei. Ceruzás kiegészítés is volt az egyik szövegen: „*ismeretlen, nyugatos, vagy olyan, aki Nyugaton volt javait még nem kapta vissza 1945. október után jött*”. Ezek a javak „*valószínűleg az államra száll*”-nak majd.

d) „Ex” az előző csoportból azon tulajdonosok ügyei, amelyeknél előreláthatólag visszaigénylés várható, pl. ha orosz hadifogoly a tulajdonos. Ez azt jelentette, hogy a „*nem zsidó vagyomból előreláthatólag visszaigénylés*” várható.

Az EJK által kezelt ügyiratokat ezen csoportokra kellett beosztani, és külön-külön lajstromot készítettek ezekről.¹²⁵ Papolczy viszonylag rövid idő alatt elküldte az összesítését, és mellékelte hozzá egy levelet is, amit dr. Szentmiklósi Imre helyettes kormánybiztosnak írt. Ebben a kimutatás hiányosságait foglalta össze. Először is szerinte nagy a száma azon ügyeknek, amelyeket elődje megszüntetett minősített, mindenféle indoklás nélkül, és ezekből nem állapítható meg, hogy a használó valójában mit is használt. Másodszor az elődje a javakat használó bejelentése alapján minősített megszüntetett ügyeket, mert időközben a megérkezett tényleges tulajdonosnak lettek az ingóságok visszaadva, birtokba helyező határozat nélkül. A tulajdonosok gyakran a deportálásból tértek vissza, és először egyénileg, majd egyetemlegesen is azt az álláspontot képviselték, hogy rájuk a birtokba helyezési rendelkezések nem érvényesek. A „*felszólításomra a leghatározottabban, kirívóan ellenszegülnek*” írta Papolczy. Több dokumentumban is utalások találhatók arra, hogy a városba visszatért zsidók igyekeztek önkényesen visszaszerezni ingóságaikat, vagy másokéból pótolni azokat, nem vették figyelembe a hivatalos eljárást, ami a történetek után érthető is. Harmadszor kiemelte, hogy sok esetben az elhagyott javak használói ismeretlenek, mert időközben elköltöztek, és a jelenlegi lakóhelyüket az EJK nem ismeri. Többször fordult Papolczy ezzel a problémával az illetékes államrendőrséghez, a legutóbbi 18 ilyen beadványára 14 esetben nemleges választ kapott, négy esetben pedig olyan jelentést kapott, ami az általa lefolytatott nyomozás alapján 50%-ban valótlan volt. Negyedszer megjegyezte, hogy sok az olyan katon is, amikor a használó bejelenti, hogy az általa kiigényelt ingóságokat az orosz katonák tőle önkényesen elvitték. Végül ötödször kiemelte, hogy a nyilvántartott ingóságok minden egyes esetben a használó fél bejelentése alapján lettek nyilvántartásba véve, azokat „*soha senki hatóságunk részéről nem ellenőrizte, magam pedig meggyőződtem arról, hogy igen sok esetben a bejelentett ingóknál több van a használó*

¹²⁵ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1948. 367/1948.

birtokában". Az EJK helyi kirendeltségének vezetője azt is megjegyezte levele végén, hogy a különféle helyi, állami szervek és közigazgatási hatóságok nem működtek együtt az EJK-val. „Szervem egész területén az általam történt átvétel idejében a közigazgatási hatóságok, minden más állami szerv között a harmonikus együttműködés fenn nem állt, ilyen egyáltalán nem létezett, nem tuzlok (sic), amikor azt állítom, hogy az Elhagyott Javak Kirendeltségének még csak létezését is a közigazgatási hatóságok s azok vezetői nem valami barátságosan vették tudomásul.”¹²⁶

Összességében megállapíthatjuk, hogy az elhagyott javak nyilvántartása terén nagyfokú hiányosságok történtek. Erre nem volt megfelelő hivatali apparátus, eljárásrend, talán politikai akarat sem. A zavaros viszonyok között többen is igyekeztek ingatlanhoz, ingóságokhoz jutni, főként azok, akik ismerték az adminisztráció gyenge pontjait. A nagykőrösi hivatalt 1948. szeptember 21-én bezárták, és a Kecskeméti Pénzügyigazgatósági Kirendeltség vette át a feladatait.

3.8. A zsidó ingatlanok

1948. szeptember 19-én az EJK körrendeletet bocsátott ki a vidéken elhagyott ingatlanok kezelésére vonatkozóan. A rendelet megkülönböztetett különféle eseteket, és azt is, hogy miként lehet eljárni a különféle ügyekben:

1. A 10 490/1945. M. E. rendelet 3. § alapján elhagyottnak minősített házakat, mezőgazdasági ingatlanokat újólág elhagyottá kellett nyilvánítani. Erről saját hatáskörben határozatot kellett hozni és jóváhagyásra fel kellett terjeszteni. Ezekre az ingatlanokra elidegenítési és terhelési tilalmat kellett bejegyeztetni az illetékes telekkönyvi hivatalnál. A távollévőknek árvaszéki gondnokot kellett kijelölni, ha nem volt, ki kellett rendelni a részükre valakit.

2. Ha az ingatlan tulajdonosa jelentkezett és igazolta, hogy nem volt háborús távollévő, akkor egy másik határozatot kellett kiállítani, és azt fel kellett küldeni jóváhagyásra. Ezen ingatlanokról azt kellett megállapítani, hogy nem tartoznak az EJK hatáskörébe, mert a tulajdonosok nem voltak háborús távollévők. Háborús távollévőnek az számított, aki az ország területét 1939. szeptember 2. és 1945. április 4. között elhagyta, és nem tért vissza 1945. október 31-ig. A háborús távollét okát is meg kellett adni: deportált, orosz hadifogoly, nyugatos stb.

3. Ha az ingatlan tulajdonosa háborús távollétéből visszatért, birtokba helyező határozattervezetet kellett felküldeni jóváhagyás végett. Ehhez mellékelni kellett az igazolóbizottsági határozatokat és a népügyészégi bizonyítványt.

4. Ha a jogerős hagyatékátadó végzésben megnevezett örökösök jelentkeznek, a 3. pont szerinti birtokba helyezésnek volt helye.

5. Ha az ingatlan tulajdonosait deportálták és a rendelet 3. § 2. bek. alapján megnevezett személyek közül valaki jelen volt és nem volt háborús távollévő, akkor a 2. pont szerint kellett eljárni.

Erre a rendeletre írásban válaszolt Papolczy. Megállapította, hogy területén az elhagyott ingatlanok nyilvántartása „nagy százalékban hiányos”. Ezeket a hiányokat rövid hivatali ideje alatt nem tudta pótolni, mert nem volt rá sem kapacitása, sem utasítása a nyilvántartás módjára vonatkozóan. Véleménye szerint ezen ingatlanok „nyilvántartásba vétele és határozatilag történő feldolgozása teljességgel lehetetlen”, ehhez nincsenek meg sem a személyi, sem az anyagi feltételek. Becslése szerint „cca. 3–400-ra tehető azon ingatlanok [!]

¹²⁶ Uo.

száma, amelyek a fenti hivatkozott rendelkezés szerint feldolgozásra várnak”. „Tekintélyes munkatöbbletet jelent az, hogy elhagyott ingatlanok nagy százalékban kevésbé legális körülmények között időközben egyszer, de többször is gazdát cserélt. A telekkönyvi és egyéb hatóságok személyi hiányok miatt ebben nem tudnak segíteni.”¹²⁷ Megállapíthatjuk, hogy igen nagy fejetlenség és összevisszaság volt a második világháború után Kecskeméten az ingatlanok nyilvántartása és a tulajdonviszonyok rendezése során.

1948-ban, az EJK felszámolásakor, az ingatlanokra vonatkozóan is leltárt kellett készítenie a hivatalnak. A fennmaradt leltár érdekessége, hogy az eredetileg megadott négy kategória mellett megjelent egy ötödik is, a „T”, aminek egyelőre nem ismerjük a jelentését. Mindenesetre az megállapítható, hogy az „O” jelzéseket az ingatlanok esetében mind ártírták „T”-re. Tehát azoknak a jelzése, amelyek az eredeti elképzelés szerint az Országos Zsidó Helyreállítási Alapot illették volna meg, időközben megváltozott, és így nem kerültek az OZSHA nevére.¹²⁸ A kecskeméti megbízott által kezelt zsidó ingatlanok leltára 185 személy nevét és az ő ingatlantulajdonait tartalmazza. Olyan személyek neve is szerepel a listán, akik korábban házat és egy ipartelepét birtokoltak.¹²⁹ Ilyen volt például Grátzer Ferenc gyümölcskereskedő, aki 1893-ban született, és az egyik leggazdagabb zsidó volt a városban,¹³⁰ a Bercsényi utca 14. szám alatt lakott egy négyszobás lakásban, vagy Aszódi József¹³¹, aki szintén hasonló anyagi javakkal rendelkezett. A leltárban a 185 zsidó személy összesen 154 lakást vagy házat birtokolt Kecskeméten, 24 fél házat vagy fél lakást, 15 még kisebb házrészt vagy lakásrészt, két teljes és egy fél ipartelepét, két ötven-százalékos tulajdonban lévő gyárat, 59 kat. h. szőlőt, az 589 kat. h. föld ekkor már az EJK kezelésében volt.¹³²

1948. december 20-án a PM Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya Ipari Csoportja utasította a kecskeméti kirendeltség vezetőjét, hogy négy napon belül küldje el számukra az elhagyott ipari üzemek, berendezések, vállalatok, részvények ügyiratait. Ehhez kimutatást készítettek, amelyen Aszódi József, Fischpán Géza¹³³, Grátzer Ferenc, Kozma Andor¹³⁴, Székely Gyula¹³⁵ és Székely Ignác¹³⁶ ipartelepeit és két gépet soroltak fel.

¹²⁷ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1948. 342/1948.

¹²⁸ Ha az OZSHA nevére kerültek volna, akkor a jogszabályok alapján a MAZSÖK azokat ma vissza tudná igényelni.

¹²⁹ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1948. 367/1948.

¹³⁰ Grátzer Ferenc fizette 1939-ben a második legtöbb kereseti adót Kecskeméten, 2660 pengőt, gyümölcskereskedő volt, három ház és egy ipartelep volt a tulajdonában.

¹³¹ Aszódi József kereskedő a zsidók listáján a 28. legtöbb adót fizető személy, a Kecskeméti Magyar Bank Rt. igazgatósági tagja volt.

¹³² BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1948. 367/1948.

¹³³ Fischpán Géza 1939-ben a 20. legtöbb adót fizető zsidó, két és fél ház tulajdonosa volt a belvárosban, az Első Kecskeméti Cement- és Működgyár tulajdonosa és a Kecskeméti Mezőgazdasági Szövetkezet igazgatója volt.

¹³⁴ Szintén zsidó, de nem található a 88 legnagyobb adófizető között.

¹³⁵ Székely Gyula volt a Schiffer Cipőgyár 50%-os tulajdonosa, a 43. legnagyobb adófizető 1939-ben.

¹³⁶ Székely Ignác volt a Schiffer Cipőgyár 25%-os tulajdonosa, a 23. legtöbb adót fizető zsidó és a Kecskeméti Leszámitoló és Pénzváltó Bank Rt. igazgatósági tagja.

Korábban, még 1946-ban a kecskeméti cégjegyzékvezető hivatalosan igazolta, hogy a cégekre vonatkozó iratok a háború alatt megsemmisültek, ezért a háború előtti időkre vonatkozóan nincsenek iratok.¹³⁷

1949 márciusában az Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálytól Keller Elemér vizsgálatot kért a kecskeméti pénzügyigazgatóság részéről Lantos Istvánné vagyoni helyzetére vonatkozóan. Lantos Istvánnénak, akit deportáltak, a leltár szerint az értékpapírokon kívül ingatlana is volt a Károlyi u. 5. szám alatt. Kérték kivizsgálni, hogy a háborús távollévőnek van-e örököse, és ha van, ki az, és azt is jelentsék, hogy lefolytatták-e már vele kapcsolatosan a hagyatéki eljárást. Papolczy 1949. július 12-én küldte el jelentését, mely szerint Lantos Istvánnét holtá nyilvánították és a hagyatéki eljárást is lefolytatták az ügyében, az örökös Nagy Ernőné született Vági Gizella, aki Budapesten lakott. Az ingatlan 150 négyszögöl területű (helyrajzi száma: 2134–44. 443.), amelyben bérlők laktak, akik a házbért, havi 110 forintot a városi adóhivatalba fizették be. Ez felettébb érdekes, hiszen ha Nagy Ernőné az örökös, akkor a ház is és az azután szedett bérleti díj is őt illette volna. Az 1939-es legtöbb adófizetőket rögzítő ív szerint férjének, Lantos István kereskedőnek a belvárosban, a Nagykőrösi utca 2. szám alatt is volt ingatlana, de erről nem esett szó Papolczy jelentésében.

1949 tavaszán Budapestről több kecskeméti személyről is kértek jelentést az ingó és ingatlan vagyonukkal kapcsolatosan. Ebben zsidókra és nem zsidókra vonatkozóan is kértek adatokat, illetve a távollétük okára vonatkozóan is jelentést kellett tenni. Az elhagyott ingatlanok adatait is megadták, amelyekre kérték a jelentést, összesen 66 elhagyott ingatlant soroltak fel.¹³⁸

Több ingatlanmentesítési határozat is fennmaradt az 1949-es évből, olyan ingatlanokról, amelyekről sikerült az örökösöknek bizonyítaniuk, hogy nem tekinthetők elhagyottnak. Például Moskovits Lajos és neje ingatlanáról, a Nagykőrösi u. 9. szám alatti házról bizonyították be az örökösök, hogy az nem elhagyott ingatlan, a kifizetendő kezelési díjat dr. Rotschild Lászlóné fizette meg.¹³⁹ Moskovits Lajos volt 1939-ben a legtöbb adót fizető zsidó személy. A levéltári adatok szerint az örökösök további 14 zsidó ingatlanról tudták bizonyítani, hogy nem elhagyottak.

Az elhagyott ingatlanokat az EJK bérbé kiadta, a befolyó bérleti díjat az adóhatóságnak fizette be. Az egyik dokumentum alapján megállapíthatjuk, hogy a bérleti díjat nem fizették rendszeresen a bérlők. Ezzel kapcsolatban egy sajátos megoldási javaslatot is kapott Papolczy Tibor 1949-ben. A levelet Tópercz Lajos vasútügyi szakíró írta, aki az adóhivatal vezetőjével folytatott beszélgetés során azt tudakolta, hogy rendszeresen fizetik-e a lakbért az elhagyott ingatlanok bérlői. *„Bizony azt a választ kaptam, hogy ezekről semmiféle nyilvántartást nem vezetnek, és ha valaki nem fizet, úgy ők azok egyikét sem szorgalmazzák, ez nem tartozván az ő hatáskörükbe, ők csak akkor járnak el valamely nem fizető lakóval szemben, ha erre őket az EJK felszólítja. Egy-két lakó – akikről sejtettem, hogy nem fizetnek – őszintén vallotta be, hogy ők bizony már több hónap óta nem tettek eleget kötelezettségüknek. Én úgy érzem, hogy ebből folyólag vagy államnak, vagy kincstárnak van kára ez szerintem nem lehet közömbös a t.*

¹³⁷ BKMÖL, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1948. 224/1946.

¹³⁸ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 304, 70 347, 70 345/1949.

¹³⁹ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 405/1949.

EJK-ra nézve, a künnlevőségek behajtása azt hiszem, emminens érdek!” Ezt követően felajánlja, hogy ő a lakóknál szorgalmazni tudná a bérleti díj befizetését, ezért nem is kérne fizetést, csak engedjék el az ő lakbérét. Toperczer levelének a hátuljára felírták, hogy „a kérésének teljesítése ez idő szerint lehetetlen, erre mód nincs”.¹⁴⁰

3.9. A zsidók ingóságainak sorsa

Az elhagyott ingóságokra vonatkozóan igen sok levéltári dokumentum található a pénzügyigazgatósági iratok között. Kecskemét kiürítését és a szovjet megszállást követően a városban kilenc raktárban őrizték az elhagyott javakat.¹⁴¹ A tipikus ügymenet szerint az ingóságok igénylője konkrétan megfogalmazta, hogy mire lenne szüksége, már előre a város valamelyik raktárából kiválasztották a bútorokat (vannak olyan bútorigénylési kérelmek, amelyekbe bele is írták, hogy a bútorokat előre kiválasztották), használati eszközöket, és a kérelembe ezt is beleírták.¹⁴² Az indoklásban szinte minden esetben a szociális nehézségekre és a háborús károokra hivatkoztak. A kérelemhez gyakran csatolták a kerületvezető ajánlását is. A kérelem beadását követően hozták meg a határozatot, melyben az adott raktárból a pontosan körülírt bútorokat, használati tárgyakat bérletbe adták, havi bérleti díj fizetése mellett. Gyakran olyan ingóságokat igényeltek, amelyek már korábban az igénylő lakásán voltak, mert a szovjet katonák otthagyták azokat. Nagyon sokan, nem zsidók is „a gettó anyagából” (az elhagyott zsidó vagyont nevezték így) kértek különféle bútorokat, gyakran kiemelve, hogy konkrétan mit igényelnek: keményfa bútorokat, rádiókat, konyhai felszereléseket, étkészleteket.

A tudatosabb és nagyobb értékeket igénylők között nagy számban fordulnak elő városi tisztviselők (polgármesteri főtitkár, iparfelügyelők, számvevők, tanácsnokok, altisztek, munkaügyi hivatali tisztviselők, postai alkalmazottak, kamarai főszámvevő, kertészeti felügyelők), akik feltüntették munkahelyüket és beosztásukat is. Több volt hadifogoly és Csehszlovákiából, Romániából, Jugoszláviából menekült is nyújtott be kérelmeket, mert szinte semmijük sem maradt az új élet kezdéséhez. Sok esetben az elhagyott javakat használók arra hivatkoztak, hogy a szovjet katonák vitték hozzájuk az ingóságokat.

Nézzünk néhány konkrét igénylést. Gyenge István eredetileg szobafestő, majd bűnügyi nyomozó jelentette 1945. június 9-én, hogy lakására az orosz katonák sok bútort hordtak: széket, asztalt, fotelt, kályhát, varrógépet. Két orosz nő még ekkor is a lakásában élt. Az oroszok elmondásuk szerint a bútorokat Szegedről hozták, és Gyenge kérte, hogy a lakásán lévő bútorokat utalják ki neki, mert az ő bútorait az oroszok összetörték. A bútorokat kiutalták számára.¹⁴³

¹⁴⁰ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 445/1949.

¹⁴¹ Az alábbi címeken működtek raktárak 1945-ben: Zimay László u. 9., a Városházán (Széchenyi tér), Klapka u. 20., a tűzoltóság udvarában, Fecske u. 23., a Tanítóképző Intézetben, Kaszap utca, Munkácsy utca, Beniczky Ferenc u. 4., Kápolna u. 5.

¹⁴² Például Kovács Ferenc kertészeti felügyelő 1945 márciusában a Csongrádi úton lévő dr. Szepes-féle elhagyott házból kért szekrényt, ágyat és kályhát, a Zimay úti raktárból szekrényt és állványt, a Munkácsy úti raktárból ágyat, szekrényt és kályhát. Ezeket ki is utalták számára. BKMÖL, XXIV. 103. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/2185. 1949.

¹⁴³ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/1912. 1949.

A deportálásból visszatérteknek gyakran nem volt hol újrakezdeniük az életüket. Lakásaikat gyakran már mások kiigényelték, bútoraikat széthordták, így ők a hazatérést követően megpróbálták visszaszerezni javaikat, vagy más darabokat igényelni helyettük a raktárakba felhalmozott és jórészt már széthordott ingóságokból. Felberbaum Jakab 1945. szeptember 1-jén irt kérelmet a város polgármesteréhez, melyben leírta, hogy most tért haza ausztriai deportálásából és a lakását teljesen üresen találta, ezért evőeszközöket és edényeket kért öt fő részére. Szeptember 13-án kiutalták neki a Városházán lévő raktárból a kért eszközöket a gettó anyagából. Decemberben kiutaltak neki a szomszédjától, Rózenberg Mihálytól a szekrényeket, a székeket és egy kályhát. 1949-ben a pénzügyi járőr azt jelentette, hogy Felberbaumék már Olaszországban élnek, és a számukra kiutalt bútorokat eladták.¹⁴⁴ Löwi József 1945. november 30-án adta be kérelmét, ekkor tért vissza a hadifogságból, szüleit, testvéreit deportálták, és semmije sem maradt. Edényeket, evőeszközöket, vödört, lavort igényelt, amit a zsidó hitközség támogatott, és ezeket díjmentesen meg is kapta a Városháza raktárából. 1949-ben a járőr jelentette, hogy a „*nevezett ismeretlen helyre távozott*”.¹⁴⁵

Petneházy Margit 1944. december 20-án a lakáshivatalban előadta, hogy a Kolozsvári utca 22. szám alatti lakása nedves és egészségtelen. Ezért kérte, hogy utalják ki számára a zsidó egyház tulajdonában lévő Nagykőrösi u. 5. szám alatti első emeleti lakást, amelyet korábban Barna Sámuel bérelt, aki nem tért vissza a városba (ebben a házban működik ma is a hitközség). Az igénylő kérésének jogosságát a kerületvezető is igazolta. Másnap a lakást kiutalták Petneházy Margitnak, a benne lévő ingóságokkal együtt, amit 485 pengőre értékelték a leltár szerint. 1949-ben az ingóságokkal kapcsolatos kérdőívre Petneházy Margit azt válaszolta, hogy a bútorokat megvásárolta az örököstől, Barna János budapesti lakostól.¹⁴⁶

Brüller Irén 1945. november 17-én igényelt konyhai felszereléseket, mert 1944 júniusában Németországba deportálták, ahonnan november 2-án tért haza, és „*semmije sem maradt*”. A kérelmét a Kecskeméti Izraelita Hitközség is támogatta. November 13-án a Városháza raktárából díjmentesen kiutalták számára a kért eszközöket. A másnap, 14-én hozott határozat értelmében visszakapta a korábban szülei tulajdonában lévő bútorokat.¹⁴⁷

Davidovits Sándor, Sárkány u. 3. szám alatti lakos 1945. december 7-én adta be kérelmét. Ebben azt kérte, hogy a fivére, Davidovits Manó által 1944 decemberében igényelt, a korábban Francia Kiss Mihály tulajdonában lévő ingóságokat engedjék át neki, mert ezeket már egy ideje ők használják, mivel fivére átengedte nekik. Az igénylés összesen 15 tételt tartalmazott (szekrény, asztal, tükör, íróasztal, vitrin, könyvespolc). Kérelmüket azzal támasztották alá, hogy gettóba zárták őket, lakásukat lebombázták, így minden vagyonuk, ruháik is elveszték. Három gyermekük van, ezért nagy szükségük van a bútorokra, és a bérleti díjat is fizetni fogják. 1946. február 13-án a bútorokat kiutalták számukra, viszont a pénzügyi járőr 1949-ben jelentette, hogy Davidovitsék Palesztinába távoztak.¹⁴⁸ Schwarz Imrénének 1945. szeptember 12-én egy íróasztalt utaltak ki, majd 1946. január 30-án a korábbi főispán, dr. Horváth Ödön ingóságaiból egy cserépkályhát, szekrényeket és hat festményt.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Uo. 70 300/1799. 1949.

¹⁴⁵ Uo. 70 300/2309. 1949.

¹⁴⁶ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/2253. 1949.

¹⁴⁷ Uo. 70 300/1606. 1949.

¹⁴⁸ Uo. 70 300/1673. 1949.

¹⁴⁹ Uo. 70 300/2662. 1949.

1946. március 8-án maga a Kecskeméti Izraelita Hitközség adott be igénylést a kormánybiztoshoz, amelyben a deportálásból hazatért rabbi, dr. Schindler József elveszett ingóságainak pótlását kérték. Az ismeretlen helyre deportált özv. Papp Jenőné bútoraikat (hálószoba-garnitúra, ebédlőszekrény, tálaló, asztal, székek, rádió) kérték, amelyeket korábban már kiutaltak valakinek. A kérelmet a hitközség titkára, Rózenfeld Ernő írta alá. Ezeket március végén ki is utalták. Az 1949-es kérdőívből és az azt követő vizsgálatból azonban kiderült, hogy ezeket a bútorokat nem kapta meg a rabbi, mert azok Szidor József városi tanácsnoknál voltak, és nem annál, akinek azt a dokumentumok alapján kiutalták. A rabbi nyilatkozata szerint a bútorokat Szidortól is elvitték. *„Az akkor ideköltöző orosz alakulat vezetője vette át Szidor Józseftől a bútorokat és azokat mi szíveségből átengedtük és lemondunk róla.”* Dr. Schindler kijelentette, hogy ezt bizonyítani is tudja, mert dr. Schönberger Dezső¹⁵⁰ a korábbi zsidó tanács helyi elnöke lemondott a bútorokról az ő nevében, és átengedte azt a szovjet parancsnoknak. A vizsgálat során Szidor ezzel egybehangzóan kijelentette, hogy ő átadta a bútorokat a szovjeteknek, a zsidó hitközség utasítása alapján. Ez ügyben Termózes Jánost is meghallgatták, aki ebben az időben a szovjet katonai parancsnokságnál volt tolmács, és ő is megerősítette, hogy dr. Schönberger Dezső parancsára elvitték a bútorokat Szidor Józseftől az orosz alezredes lakásába, majd két hónap múlva ugyanezeket a bútorokat elszállították az Izraelita Hitközség épületébe, ahol leltár szerint Schönberger vette át azokat.¹⁵¹

1944. november 30. után a pártok és ifjúsági szervezeteik, a különféle állami intézmények, iskolák, segélyszervezetek is igényelték az elhagyott javakból működésük megkezdéséhez. Például az Államvédelmi Hatóság Kecskeméti Kirendeltsége is kért bútorokat 1948. december 24-én, vendégszobák berendezésére. Az ügygel kapcsolatosan már a Pénzügyminisztériumban is intézkedtek, a bútorokat hamar átadták, az adminisztratív részét csak két hónappal később, 1949 februárjában bonyolították le.¹⁵² A Kecskeméti Rendőrkapitányság rendőregyesületének kultúr csoportja 1947 júniusában igényelt öt asztalt és öt széket, ezeket még aznap ki is utalták számukra havi 2 forint használati díjért.¹⁵³

Az EJK kecskeméti megbízottja 1948-ban, a hivatal felszámolásakor készített összegzést az általa kezelt ingóságokról. Az ingóságokat is a korábban említett jelzésekkel („Z”, „O”, „E”, „Ex”) kellett ellátni, attól függően, hogy várhatóan mi lesz a sorsuk. A leltárban 930 tételt soroltak fel, amelyek nagy része, 900 tétel (97%) „E” jelzést kapott, tehát a Nyugatra távozott régi elit, tisztviselők vagyontárgyai voltak, amelyek tulajdonjoga a meghatározás szerint *„valószínűleg az államra száll”*. A *„nem zsidó vagyomból előreláthatólag visszaigényelhető”* „Ex” jelzést csupán 16 ingóság kapott, míg a zsidó eredetű vagyontárgyak száma ekkor már mindössze 14 volt. A 930 ingóság között különféle tárgyak vannak felsorolva. Értékesebbek és kevésbé értékesek is. Értékesebb például a 20 db zongora, 24 festmény, négy jégszekrény, két pianínó, a különféle ipari gépek, például a két esztergapad, két fűrógép, egy gyalupad.

Feltűnő, hogy a 930 tételből aránytalanul kevés a zsidók ingósága, holott tudjuk, hogy azok korábban több raktárt is megtöltöttek. Valószínűleg hasonló megfontolás miatt kapták a vagyontárgyak ezt a besorolást, mint amiért az ingatlanok esetében lehúzták az

¹⁵⁰ Dr. Schönberger Dezső ekkor már Budapesten lakott, a Budaörsi út 33/B alatt.

¹⁵¹ Uo. 70 300/2655. 1949.

¹⁵² Uo. 70 300/2328. 1949.

¹⁵³ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 69 906/1949.

„O” jelzést, tehát nem akarták, hogy az OZSHA tulajdonába kerüljön, azaz valószínűleg felsőbb utasításra tudatosan megszüntették a békeszerződésben és a törvényben vállalt kötelezettséget. Külön kimutatást készítettek az EJK kezelésében lévő rádiókról is. 133 rádiókészüléket kezeltek a kecskeméti megbízott, amelyek mindegyike „E” jelzést kapott, tehát ezek is mind az állam tulajdonába kerültek. A kecskeméti személyek tulajdonában lévő értékpapírokra és ékszerekre vonatkozóan is készítettek kimutatást. Összesen 102 személyt soroltak fel, közülük két kivétellel minden esetben eredetileg „O” betűt tüntettek fel, tehát az OZSHA-ra szállt volna a vagyon. Az „O” betűt azonban minden esetben áthúzták és szintén „T”-re javították, annak ellenére, hogy a listán szinte csak zsidó személyek neve szerepelt, Szappanos István és a Turul Szövetség női szerve kivételével.

1949. július 26-án szigorúan bizalmas jelöléssel ellátott levelet küldött a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztályának helyettes ügyosztályvezetője, Maár Árpád a pénzügyigazgatóság kecskeméti kirendeltségére. Ebben a levélben egyrészt bekéri a pártokra, szakszervezetekre, pártfunkcionáriusokra, helyi vezetőkre vonatkozó ingósági ügyek iratait, másrészt előírták, hogy a pénzügyigazgatóságon nyolc napon belül fel kell állítani egy bizottságot, amely megállapítja a kiigényelt és megvételre felajánlott ingóságok árát. A bizottság tagjainak összetételére vonatkozóan is utasítást adtak, eszerint a pénzügyigazgatóság szakszervezeti csoportjának vezetőségi tagja, az MDP megyei szervezetének küldötte és az elhagyott javak ügyeinek előadója lehetnek a bizottság tagjai. Emellett megjegyzik, hogy a tagok csak munkáskáderek lehetnek. Az ingóságok árának megállapítására is megadták a megfelelő irányelveket. Eszerint az ingóságok megváltási ajánlatánál a *„szociális és politikai szempontok szigorú figyelembevételével bírálандók el. Ha az ingóság oly személy használatában van, aki szociális vagy politikai szempontból, vagy ezek egyike miatt nem igényjogosult, úgy a megváltási ajánlatot elfogadni nem szabad, hanem írásban kell közölni a használóval a teljes forgalmi értéket azzal, hogy annak elfogadása tárgyában írásbeli nyilatkozatát 3 napon belül juttassa el a pénzügyigazgatósághoz, mert ellenesetben úgy tekintendő, mint aki az ingóság használatáról lemondott. A szociális és politikai szempontból kifogásolható személyek részére még arra az esetre sem adható részletfizetési kedvezmény, ha egyébként a rendes forgalmi értékre felemelt megváltási végösszeget elfogadná. Ha a használó önként lemond, vagy a felemelt megváltási ár visszautasítása miatt lemondottnak tekintendő, a felszabaduló ingóságokat a szociális és politikai szempontok figyelembevételével, a bizottság javaslatának megfelelően, igényjogosultaknak kell juttatni.”*

Tehát az elhagyott javakból a végleges elosztás során egyrészt az új rendszer támaszának számító szervezeteknek és személyeknek jutott, másrészt a szociális és politikai szempontból megbízhatóknak.¹⁵⁴ Ezt a lakosság is így gondolhatta, például Juhász József véleménye szerint a bizottság túl magas árat állapított meg neki. Levelében a következőket írta: *„Érthetetlennek tartom, hogy az Állami Mezőgazdasági Gépezet dolgozójának és mint a Magyar Dolgozók Pártja rendes tagjának és pártaktívának ilyen horribilis összeget számítanak fel.”* A levele után az eredetileg meghatározott összeget 875 forintról 237 forintra csökkentették.¹⁵⁵ A bizottság a megadott alapelveket Kecskeméten is szem előtt tartotta, ugyanis a korábbi középosztályhoz, az értelmiséghez (ügyvédek, orvosok, tisztviselők, pedagógusok) tartozók esetén mindig irreálisan magas összeget határoztak meg, amit ők általában nem fogadtak el, inkább visszaadták az ingóságokat. A szegényebbek, iskolázatlanabbak

¹⁵⁴ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 568/1949.

¹⁵⁵ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/2025. 1949.

esetében szinte minden esetben elfogadták a felajánlott árat, vagy a fellebbezést követően leszállították azt.

Farkas Ferenc is igényelt bútorokat 1945-ben, az egykor Vajda Irén tulajdonában volt szekrényt, tükröt, asztalt és székeket. 1949-ben ő is kapott kérdőívet, melyben megkérdezték, hogy a nála lévő ingóságokért mennyit tud felajánlani, ő 200 forintot ajánlott. A pénzügyi járőr, aki a szociális helyzet felmérése érdekében végigjárt minden igénylőt, megállapította, hogy *„az általa felajánlott összeg sem szociális viszonyaival, sem keresetével nem áll arányban. Fűszerüzlete van, férje a Weiss Manfréd gyárban dolgozik.”* Ezt követően levélben értesítették Farkast, hogy nem fogadják el az általa felajánlott 200 forintot, helyette 1160 forintot fizessen a nála lévő bútorokért. Farkas levélben tett észrevételeket az általa felajánlottnál közel hatszor magasabb árra vonatkozóan. Egyrészt a bútorokat ők ajándékba kapták Vajda Iréntől, mert a gettóba vonulás előtt felesége ápolta és segítette, másrészt a bútorok a háborús rongálás miatt megsérültek és asztalossal kellett azokat megcsináltatniuk, tehát eredetileg jóval kevesebbet értek. Kérte, fogadják el az eredetileg felajánlott összeget, mert gyári munkás, és azt is csak részletekben tudja kifizetni. Végül az 1949. december 15-én kelt határozat értelmében elfogadták a 200 forintos ajánlatot, és hat havi részletfizetési lehetőséget is biztosítottak számára.¹⁵⁶

Dr. Stein Gyula orvos 1945. október másodikán írt levelében kérte vissza a Városháza központi iktatójában kiakasztott festményét, Kukán Géza munkáját. Később több bútorát is kérte, konyhafelszerelést is igényelt a Városháza raktárából. 1949 augusztusában a pénzügyi járőrnek Stein azt nyilatkozta, hogy *„az Országos Izraelita Irodától kapott felvilágosítás alapján megvár egy újabb döntést, kormányzati intézkedést, mely szerint a fasizmus károsultjai a birtokukban lévő ingóságokat térítés nélkül megtarthatják”.* Tehát ekkor még bíztak abban, hogy fizetés nélkül is megtarthatják az igényelt bútorokat. Dr. Stein Gyulának csalódnia kellett, mert ő is megkapta a kérdőívet, hogy mennyit tud felajánlani a nála lévő bútorokért. Az általa felajánlott 150 forintot nem fogadták el, és ehelyett először felemelték 550, majd 670 forintra, mint ahogy a többi értelmiségi esetében is. Dr. Stein megírta, hogy *„ezek az árak nem felelnek meg e tárgyak forgalmi értékének, hanem azt többszörösen meghaladják. E bútorokat új állapotában meg lehet ennyiért venni.”* Dr. Steintől, annak ellenére, hogy a fasizmus üldözte és vagyonát széthordták, osztály-hovatartozása miatt az általa kiigényelt bútorokért igen magas, irreális árat kértek.¹⁵⁷

A magas vételi ár miatt sokan úgy döntöttek, hogy inkább visszaadják az ingóságokat, amiket béreltek, de problémát jelentett, hogy azokat nem tudták elszállítani és raktározni sem. Kecskemétről tanácsot kértek a felszámoló ügyosztálytól, hogy ilyen esetben mit tegyenek. Keller Elemér azt válaszolta, hogy utalják ki az ingóságokat rászoruló személyeknek vagy iskoláknak, tömegszervezeteknek, és *„méltányos használati díjat”* állapítsanak meg.¹⁵⁸ Tehát a korábban megadott alapelvet igyekeztek érvényesíteni, az ingóságot vegyék el a régi középosztály tagjaitól, az értelmiségiektől és juttassák azokat a rászorulóknak vagy közintézményeknek.

Az elhagyott javak magánosításának végrehajtása során 1949-ben az EJK minden volt ügyfelének írtak levelet, hogy sorolja fel a nála lévő elhagyott ingóságokat, és ajánljon fel érte méltányos összeget. Sok esetben olyanok is kaptak levelet, akik a korábbi saját javaikat igényelték vissza. Például Almási László kiskereskedő deportált volt, és a gettó

¹⁵⁶ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/1764. 1949.

¹⁵⁷ Uo. 70 300/2713. 1949.

¹⁵⁸ Uo. 70 019/1949

felszabadulását követően szedte össze a saját edényeit, 1949-ben ezért is felajánlást kértek tőle, amire megírta, hogy ezek az ingóságok a háború előtt is az ő tulajdonát képezték, így eltekintettek a javak megváltásától.¹⁵⁹

Több dokumentum tanúskodik arról, hogy sokan a kecskeméti EJK-tól igényeltek értékesebb ingóságokat, annak ellenére, hogy nem Kecskeméten laktak, és később a bérleti díjat sem fizették, és nem is tudták ezt tőlük behajtani.¹⁶⁰ Sok irat tanúskodik arról is, hogy az igényelt javak útja a kiigénylést követően is kalandos lehetett, hiszen ha valaki hazatért, és megtudta, hogy valakinél ott vannak az ingóságai, elment értük, és szerencsés esetben vissza is kapta azokat. Az 1949-es „végelszámolás” iratai alapján megállapíthatjuk, hogy gyakran nem jelentették be az ingóságok elhelyezésének változásait, és minden bizonnyal többen letagadták, hogy náluk elhagyott javak lettek volna. Sokan hivatkoztak arra, hogy már elvitték tőlük, vagy visszaadták, vagy egyáltalán át sem vették a korábban igényelt javakat. Ilyen esetben az ügyintézők ráírták az aktára, hogy „bizonyíték nincs” és sok esetben azt, hogy a cím ismeretlen.

Az elhagyott javak ügyiratainak számozása 1480-nal kezdődik és 3194 az utolsó irat száma, amit ekkor kiküldtek. Tehát 1714 irattal számolhatunk 1949-ben, amiről az EJK-nak dokumentációja volt, és ami alapján felajánlhatták az ingóságot megvételre. Az iratok egy részét selejtezték, így nem áll rendelkezésre a teljes anyag. Mint korábban láttuk, az ingatlanok és ingóságok háborút követő mozgásának jelentős részéről soha nem készült nyilvántartás, és az EJK látókörébe sem került. Mindenesetre a számok így is elég jelentősek ahhoz, hogy kijelenthessük: igen nagyarányú volt az ingó és ingatlan vagyon átrendezése a második világháború végén és az azt követő időszakban.

Az ingóságok széthordásának mértékére jellemző példa dr. Csávás János belvárosi Munkácsy utca 12. szám alatti lakása kifosztásának esete. Csávásék elhagyták ingatlanukat a város kiürítésekor, majd miután visszatértek a városba, a felesége szisztematikusan elkezdte összegyűjteni lakásuk széthordott ingóságait. Hét kérelmet adott be az EJK-hoz, melyekben kérte vissza ingóságait. Először a szomszédos utcából Moskovits Miklóstól¹⁶¹ kérte vissza zongoráját, amit a nővérétől kapott, majd Szidor József városi tanácsnoktól kérte vissza szekrényét, amit felismert nála, ezt is visszakapta. A Fecske utcában lévő raktárban is talált a bútoraiból, majd 1946 szeptemberében két fotelét kérte vissza S. Tóth Sándortól. Ezt követően dr. Garzó Józseftől igényelte vissza bútorait, aki nem akarta ezeket visszaadni eredeti tulajdonosának, pedig a szociális felügyelő is megállapította, hogy nincs rászorulva azokra. Az 1949-es kérdőívből kiderült, hogy az EJK hiába utalta vissza a bútorokat eredeti tulajdonosának, és kötelezte dr. Garzó Józsefet, hogy 15 napon belül adja át, mégsem adta vissza azokat.¹⁶²

¹⁵⁹ Uo. 70 300/1523. 1949.

¹⁶⁰ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 69 568, 69 569, 69 660-69 663/1949.

¹⁶¹ Moskovits Miklós politikai nyomozó volt. Első kérelmét az EJK-hoz 1945. március 11-én adta be, amelyben két ágyat, négy szekrényt, nyolc széket, tányérokat és edényeket kért és kapott. A számára kiadott bútorok jegyzékén az is fel volt tüntetve, hogy a háromajtós szekrények diófából, az ebédülő bútor kaukázusi dióból készült. 1945. március 16-án újabb kérvényt adott be, melyben megjegyezte, hogy semmije sincs, mert budapesti lakását bombatalálat érte. Egy kétajtós szekrényt kért ebben a kérelmében, amit aznap kiutaltak számára. Később egy zongorát igényelt ki a Munkácsy úti raktárból, amit majd visszakér tőle dr. Csávás Jánosné. Az 1949-es járőri jelentés szerint Moskovits Miklós az adott címen már nem volt található. BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/2419. 1949.

¹⁶² BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/1638. 1949.

Az EJK által kezelt ingóságok egy része a városi múzeumba került. Dr. Bálint Alajos megbízott múzeumigazgató 1947-ben megjegyezte, hogy annak ellenére, hogy a múzeum javait igyekeztek megmenteni, a front átvonulásakor 95%-uk elpusztult. A múzeumnak egyetlen bútor sem maradt, és a híres szakkönyvtára is megsemmisült. Az EJK-tól kértek bútorokat a működéshez, de egyéb ingóságokat is átadtak letétbe a múzeumnak: 51 festményt, 43 gyertyatartót, óntányérokat, képkereteket, összesen 160 tételt 1947-ben. A múzeumigazgató 1949-ben kifejtette, hogy *„nincsen az országnak egyetlen múzeuma sem, amelyet ennyire tönkretettek volna, nincsen sehol hasonló eset, hogy nemcsak a kiállítási tárgyak semmisültek meg, de a bútorzatból sem maradt egyetlen darab sem”*. A múzeum épületében 1946 júniusáig szovjet katonák voltak, ezért kérte az ingóságok után fizetendő bérleti díj elengedését.¹⁶³

Befejezés

Összességében megállapíthatjuk, hogy Magyarországon nagymértékű szociális feszültségek voltak a polgári forradalomtól kezdődően a második világháború időszakáig. Kevesek kezén óriási vagyonok halmozódtak fel, míg a másik oldalon tömegek éltek alacsony bérből és nagyon kiszolgáltatottan. A középrétegek azonban a Monarchia gazdasági fellendülésének köszönhetően erősödtek és szélesedtek, ez jelentős részben le tudta vezetni a felhalmozódó szociális feszültségeket.

Az első világháborút követő szociális mozgalmak mögött nem volt igazi tömegbázis. A háború tragikus befejezése és Trianon elterelte a társadalmi feszültségekről a figyelmet. A két világháború között, a 20-as években, történtek jelentősebb kísérletek a szociális feszültségek csökkentésére (földosztás, szociálpolitikai intézkedések), de ezek messze elmaradtak a szegény tömegek által kívánt mértéktől. Elsősorban a húszas évek gazdasági fellendülésének köszönhetően ismét megindult a középrétegek erősödése, a parasztság nagy többletmunka árán erősödni tudott, ezt a folyamatot vetette vissza a nagy gazdasági világválság. A 30-as évek második felében ismét elindult a gazdasági fellendülés, de a politikai elit egyre erősebben gúzsba kötötte magát a trianoni traumával és a revízióval, az országot pedig gazdaságilag is egyre inkább Németországhoz.

A szociális feszültségek megoldásának igényével egy lassan modernizálódó közép-európai országban is különböző, egyre jelentősebb társadalmi csoportok sorakoztak fel: a szakszervezetek, a szociáldemokraták, a népi írók és a nemzetiszocialisták nagyon különböző irányultságú politikai, illetve szociális törekvésekkel. Nem véletlen, hogy a népi írók egy része baloldali, más része nemzetiszocialista volt vagy lett. A szociális feszültségek megoldására két elképzelés született Magyarországon 1938 és 1950 között: egy nemzetiszocialista és egy szovjet típusú szocialista út. A háborús megpróbáltatások, az erősödő német befolyás, a szélsőjobboldal erősödő ideológiai nyomása oda vezetett, hogy az 1930-es évek végétől egyre erősödve a nemzetiszocialista ideológia adta a leg-egyszerűbb és a többségnek a legkényelmesebb megoldást. *„Vegyük el a zsidók vagyonát!”* Ez a politikai és földbirtokos elitnek is jól jött, mert nem az ő birtokaikat kellett kiosztani, a hivatalnokok és értelmiségiek gazdasági, kulturális pozíciókhoz juthattak, ráadásul a zsidók elég vagyonosak voltak. Sokan úgy vélekedtek: *„majd csak jut mindenkinek belőle valami”*, így igen széles társadalmi hátteret lehetett az ügy számára biztosítani. Bibó István

¹⁶³ BKMÖL, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70 300/3003. 1949.

ezt a következőképpen fogalmazta meg: „A politikai antiszemitizmus elfogadásának és a tekintélyes hányadában zsidók kezén lévő kapitalizmus támogatásának ez a kettős politikája kezdettől fogva létrehozott egy olyan feszültséget, melyben a »zsidókérdés« és annak »megoldása« a zsidók gazdasági hatalmának a felszámolásával vált azonos kérdéssé, s mint ilyen, úgy jelent meg, mint az ország első számú szociális kérdése. A konzervatív-feudális kormányzat pedig, bár elvileg mindenféle társadalmi kérdés felvetésének ellene volt, mégis, ha már el nem kerülhette, könnyebben és szívesebben engedett ennek a zsidókra szorított problémafelvetésnek, mint az igazi szociális kérdés teljes szélességben való felvetésének.”¹⁶⁴

A szociális viszonyok átalakítására irányuló törekvések a magyar társadalom gazdagodó és egyre befolyásosabbá váló vallási-kulturális kisebbsége, a zsidók ellen irányultak. Az ő gyáraikat, ingó és ingatlan vagyonukat akarta megszerezni a magyar társadalom egy része. Ehhez a szélsőjobboldali, nemzetiszocialista ideológiát használták fel. A vagyonelvétele és a kizsírítás fokozatosan és ütemezve történt. Először csak háttérbe szorították a zsidókat, majd korlátozták őket, ami a munkaerő drasztikus kizsákmányolásán át több százezer ember fizikai megsemmisítéséig vezetett. Óriási félresiklás volt ez erkölcsi értelemben is. Nem csupán azért, mert embereket öltek a vagyonukért és a vagyon megszerzésének ideológiai okaiért, hanem azért is, mert munka és teljesítmény nélkül lehetett javakhoz jutni.

Ezt követően vonult át a front Magyarországon, ami szintén jelentős vagyoni átalakítással járt. Az élelmiszert, az állatokat a németek és a szovjetek is elvitték. A németek is és a szovjetek is a nagy és szépen bútorozott lakásokba költöztek be. A szovjet megszállás idején a szabad és irracionális rablás mindennapi gyakorlattá vált hónapon keresztül.

A szociális viszonyok ezt követően is gyorsan változtak. A korábbi elitcsoportok: a gazdasági, a politikai, a katonai, a vallási és a kulturális elit tagjai az új berendezkedés fokozatos ellenségévé váltak. A legfontosabb ismét az lett, hogy vegyünk el a régi elit tagjainak házákat, földjét, ingóságait, üzemét, boltját, amit generációk alatt felhalmoztak, és költözzünk a házaikba, a bútoraik közé. Ezért internáltak, bebörtönöztek, meghurcoltak, menekülésre kényszerítettek több százezer embert. A zsidók közül sokan ismét áldozatokká váltak, mert többen, akik hazatértek és folytatni akarták gazdasági tevékenységüket, ennek a második hullámnak is áldozataivá váltak. Ellehetetlenítették gazdasági tevékenységüket, ezért inkább elhagyták az országot. Ez az időszak is óriási erkölcsi problémákat jelentett, ismét munka és valós teljesítmény nélkül lehetett vagyonhoz, előnyhöz, pozícióhoz jutni. Tehát helyi szinten is gyakran kompromittálódott a „demokratikusnak” hirdetett rendszerváltás.

¹⁶⁴ Bibó: 12–13. o.

Levéltári források:

- Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1947–48
- Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1928/a Kecskemét V. felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok
- Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai
- Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1905 Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935–1944/45
- Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947
- Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 1946–1950
- Nagykőrös város polgármesteri iratai XXII. 102, 7506/1946

Irodalom:

- Bibó István: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*, Katalizátor Iroda, Budapest, 1994
- Erdei Ferenc: *Futóhomok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977
- Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság*, História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000. História Könyvtár, Monográfiák, 14.
- Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*, Századvég Kiadó, Budapest, 1992
- Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998
- Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- Jelentés a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. Állami Számvevőszék, 2004. január
http://209.85.129.104/search?q=cache:l5INMbZE3d8J:www.asz.gov.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/DFD5FA2E4F18A1C7C1256E46002C6248/%24FILE/0402J000.PDF+OZSHA&hl=hu&ct=clnk&cd=1&gl=hu&lr=lang_hu (Utolsó letöltés: 2007. november 5.)
- Kádár Gábor–Vági Zoltán: *Aranyvonal*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- Dr. Kende Péter: *Röpirat a zsidókérdésről*, Magvető Kiadó, Budapest, 1989
- Konkoly-Thege Gyula: *Kecskemét gyümölcstermelésének jelentősége*. In.: *Kecskemét város statisztikai megvilágításban*. Magyar Statisztikai Szemle 1935/5. szám 99–114. o. „Különlenyomat”
- Kovács Alajos: *Kecskemét lakosságának összetétele*. In.: *Kecskemét város statisztikai megvilágításban*, Magyar Statisztikai Szemle, 5. szám, 3–26. o. 1935. „Különlenyomat”
- Márkus István: *Nagykőrös*, Magyarország felfedezése sorozat, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979
- Majtényi György: *Folt a kék díványon I–II. Az uralmi elit életformája Magyarországon az 1950-es, 1960-as években*. Beszélő, 2007. 9., 10. szám: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon>, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon-0> (Utolsó letöltés: 2008. január 11.)

- Nagy István: *A zsidókérdés Kecskeméten 1938–1943 között*, SZTE BTK, Szakdolgozat, 2005
- Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykőrösön*, Arany János Múzeum Kismonográfiái 13. Nagykőrös, 2002
- Pelle János: *Balogh páter, Rákosi titokzatos segítője*. HVG, 2006. március 13. <http://hvg.hu/velemeney/20060311balogh.aspx> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)
- Péterné Fehér Mária–Szabó Tamás–Székelyné Kőrösi Ilona: *Kecskeméti életrajzi lexikon*. Kecskeméti Lapok Kft. és Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1992. Kecskeméti Füzetek 4.
- Rigó Róbert: *Társadalmi változások Kecskeméten a népszámlálási adatok alapján (1930–2001)*, Forrás, 12. szám, 76–88. o. 2005
- Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999 I–II*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000
- Szilágyi Zsolt: *Zsidó elit a Horthy-kori Kecskeméten* (kézirat, BKMÖL)
- Ungár Lajos: Adalék az elkobzott zsidó vagyon utóéletéhez. *Új élet online*: http://www.interdnet.hu/zsido/UJLET/u2000_0707.html (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)
- Ungváry Krisztián (2002/a): „Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció” – adalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon 1944-ben. In: Évkönyv X. Budapest, 1956-os Intézet, 2002. <http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/evkonyv02/ungvary.html> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)
- Ungváry Krisztián (2002/b): *Magyarország szovjetizálásának kérdései. A tervek: szovjet koncepciók és Magyarország*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből*, Osiris Kiadó, 2002, 279–308. o.
- Ungváry Krisztián: *Értelmiség és antiszemita közbeszéd*, Beszélő, 2001/6. szám
- Thirring Lajos: *Kecskemét mint tanyaváros*. In: *Kecskemét város statisztikai megvilágításban*, Magyar Statisztikai Szemle, 5. szám, 52–77. o. 1935. „Különlenyomat”
- Torkos Veronika: *Mezővárosi fejlődés, polgárosodás Kecskeméten*. In: Torkos Veronika–Kárpáti Zoltán–Vágvölgyi András: *Középvárosok a mérlegen*. Előadások a polgárosodásról. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992. 3–17. o.
- Végső István – Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason. Kisvárosi út a holokauszthoz*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007
- Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon, Karády Viktor, Kovács András, Sanders Iván, Várdy Péter tanulmányaival és Kende Péter bevezetésével, Párizs, 1984. Magyar Füzetek